

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Степаненка Ігоря Леонідовича

академічної групи 281М-21з-5

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Адміністративно-правові засади реформування публічного управління в умовах воєнного стану»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Баштанник В.В.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишневська О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему
«Адміністративно-правові засади реформування публічного управління в умовах воєнного стану»

83 стор., 67 джерел.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА,
ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ, СОЦІАЛЬНА
ДОПОМОГА.

Об'єкт дослідження – реформування публічного управління в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади реформування публічного управління в умовах воєнного стану.

Мета магістерського дослідження полягає в обґрунтуванні адміністративно-правових засад та методичних підходів щодо удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців.

У першому розділі досліджуються сутність та основні складові адміністративно-правових засад соціального забезпечення військовослужбовців України.

Другий розділ присвячено аналізу системи соціального забезпечення військовослужбовців та визначенню основних проблем в цій сфері.

У третьому розділі визначено перспективи удосконалення соціального забезпечення військовослужбовців в Україні.

Сфера практичного застосування результатів роботи полягає у всебічному дослідженні системи соціального забезпечення військовослужбовців та наданні рекомендацій щодо її удосконалення.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
СУТНІСТЬ АДМІНСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ	7
1.1. Основні складові соціального забезпечення військовослужбовців та їх місце в системі соціального захисту	7
1.2. Особливості соціального та правового захисту військовослужбовців.....	15
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ...	26
2.1. Аналіз етапів формування системи соціального забезпечення і правового захисту військовослужбовців	26
2.2. Аналіз системи соціального захисту військовослужбовців	35
2.3. Основні проблеми соціального забезпечення військовослужбовців	46
РОЗДІЛ 3	
ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ	58
3.1. Удосконалення соціального та правового аспектів соціального забезпечення військовослужбовців	58
3.2. Шляхи удосконалення соціального забезпечення українських військовослужбовців.....	68
3.3. Система оцінювання рівня соціально-правового стану військовослужбовців як механізм удосконалення системи їх соціального забезпечення	76
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84

ВСТУП

Сьогодні однією з основних складових адміністративно-правових засад реформування публічного управління в умовах воєнного стану актуальною є система соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України (далі - ЗСУ). За умов щоденного ведення повномасштабної війни з Російською Федерацією важливим залишається питання належного соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету України. Низька увага до основних питань соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей призводить до зниження соціального рівня військовослужбовців та членів їх родин, невиконання задекларованих стандартів та відсутності послідовної і чіткої політики формування соціальних норм, що може привести до низької боєздатності Збройних Сил, відсутності активності в їх фаховій підготовці та зниження моральних якостей.

У зв'язку із запровадженням нової Воєнної доктрини України, підписанням угоди про асоціацію з Європейським Союзом, проведенням на території України повномасштабної війни з росією значним пріоритетним напрямком реформування публічного управління в умовах воєнного стану є удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та приведення існуючих механізмів відповідно до стандартів ЄС і НАТО.

Згідно із законодавством України соціальне забезпечення військовослужбовців поєднує у собі комплекс заходів, спрямованих на вирішення матеріального забезпечення, що здійснюється та фінансується за рахунок коштів як державного бюджету, спрямованих безпосередньо на Збройні Сили України через Міністерство оборони України, так і за рахунок коштів, затверджених у кошторисі Міністерства праці та соціальної політики України, а також місцевих бюджетів з урахуванням наявних пільг для різної категорії військовослужбовців та членів їх сімей (участь у бойових діях, отримання інвалідності, ушкодження здоров'я, поранення чи загибель військовослужбовця). Реалії сьогодення потребують

суттєвого удосконалення публічного управління та системного реформування існуючої сфери соціального забезпечення військовослужбовців в Україні.

Мета дослідження – обґрунтування адміністративно-правових засад та методичних підходів щодо удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців.

Об'єктом дослідження є реформування публічного управління в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади реформування публічного управління в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження:

- дослідити основні складові елементи соціального забезпечення військовослужбовців та їх місце в системі соціального захисту;
- виявити особливості соціального та правового захисту військовослужбовців;
- проаналізувати етапи формування системи соціального забезпечення і правового захисту військовослужбовців;
- виявити основні проблеми соціального забезпечення військовослужбовців;
- намітити перспективи та шляхи покращення соціального забезпечення військовослужбовців в Україні;
- запропонувати правовий механізм соціального забезпечення військовослужбовців в Україні.

Методи дослідження: теоретичні – опрацювання нормативних актів та літературних джерел для осмислення системи соціального забезпечення військовослужбовців, узагальнення для систематизації і рубрикації зарубіжного досвіду з даної проблематики, мисленнєвого експерименту, соціального теоретизування; емпіричні – соціальне спостереження, опитування, соціометрія.

Теоретичну основу роботи склали нормативно-правові акти та літературні дані із даної тематики. Практичне значення дослідження головним чином полягає у всебічному дослідженні публічного управління системою соціального

забезпечення військовослужбовців України в період ведення військових дій та наданні рекомендацій з його удосконалення.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ

1.1. Основні складові соціального забезпечення військовослужбовців та їх місце в системі соціального захисту

Сьогодні фінансування соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, Внутрішніх військ, Держприкордонслужби та інших збройних формувань, а також членів їх сімей безпосередньо залежить від достатності коштів державного бюджету і належного його фінансування. Ефективність забезпечення соціального напрямку залежить також від послідовної і цілеспрямованої політики, основна мета якої повинна бути зосереджена на підвищенні статусу військовослужбовців. Солдати та офіцери мають значно вищі ризики загибелі порівняно з іншими громадянами під час проведення бойових дій, участі у військових конфліктах та виконанні завдань із збройного захисту суверенітету держави. Визначення ефективного механізму фінансування заходів соціального забезпечення військовослужбовців значно підвищує темп становлення стандартів соціального захисту службовців Збройних Сил України та належного виконання ними завдань, які сьогодні постали перед українською державою на нинішньому етапі розвитку нашої країни з урахуванням вимог, що ставляться Європейським Союзом та країнами-членами системи НАТО.

Дослідженнями соціального захисту різних категорій працівників займалися багато науковців та вчених, серед яких В. С. Венедіктов, М. Я. Данилевський, К. Ю. Мельник, Н. В. Пададименко, І. М. Сирота, Л. Т. Тюптя, В. І. Щербина, М. О. Шульга, Л. В. Цюкало та інші.

Стосовно питань соціального захисту та забезпечення військовослужбовців значний внесок було зроблено такими вченими, як В. І. Алещенко, В. М. Бондар, О. С. Бухтіяров, О. С. Верба, І. П. Дацюк,

В. І. Кириленко, С. С. Корольов, І. В. Матюрін, А. Л. Папикян, С. П. Пасіка, В. Й. Пашинський, Ю. О. Прудов, О. П. Сайнецький, А. М. Синиця .

Проте слід зазначити, що більшість робіт зазначених вчених пов'язана із визначенням та регулюванням терміну «соціального забезпечення» (захисту) в суто правовому полі. Дійсно, визначення таких понять, як «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» пов'язують з їх інтерпретацією в нормативно-правових актах, які є ключовим джерелом їх впровадження та реалізації.

Крім того, більшість вчених у цьому спрямуванні зазначають про тотожність та взаємозамінність термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», посилаючись на зміни, які відбулися в законодавстві України, в тому числі і за рахунок внесених змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3].

Деякі науковці навпаки стверджують, що поняття «соціальний захист» є більш ширшим, аніж поняття «соціальне забезпечення» та є його складовою частиною. Ця позиція підтримується нами і, відповідно, в цьому пункті дослідження наведені аргументи і докази вказаної думки.

Обґрунтованості та аргументації в напрямку обраного дослідження приділялось недостатньо уваги науковцями, хоча становлення такого аналізу буде тільки сприяти ефективності соціального забезпечення військовослужбовців і як наслідок – більш якісному виконанню завдань соціального захисту в Збройних Силах України з боку держави.

Наше кваліфікаційне магістерське дослідження має за мету визначити поняття «соціальне забезпечення військовослужбовців» та частково розмежувати його із поняттям «соціальний захист» з урахуванням особливостей, що стосуються саме військовослужбовців ЗС України.

Загальновідомо, що соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України є прямим обов'язком держави. У зв'язку із особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Батьківщини від озброєного ворога, військовослужбовцям надається визначений законом комплекс соціального забезпечення. Проте, на сьогодні питанню соціального

забезпечення військовослужбовців не приділено достатньої уваги і це є суттєвим недоліком, враховуючи факт наявності воєнних дій на Сході України з 2015 р. Тому достойний аналіз соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є одним із основних напрямків цієї роботи. «Кращі з кращих – ті, хто захищає Соборність України зі зброєю в руках – повинні мати від держави шану і словом, і ділом» [3].

При визначенні поняття «соціальне забезпечення військовослужбовців» та його видів, слід зазначити, що їх законодавче визначення відсутнє, на відміну від поняття «соціальний захист військовослужбовців».

Так, згідно з Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», соціальний захист військовослужбовців – це діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [40].

Головною метою соціального захисту військовослужбовців є всебічне забезпечення особового складу та членів їх сімей, яке б компенсувало ті обмеження, що встановлені для військових у діючому законодавстві, та умови служби, які властиві саме цій категорії працівників.

Різниця між соціальним захистом військовослужбовців та соціальним захистом інших працездатних громадян головно полягає в тому, що військовослужбовці, виконуючи конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини, обмежені у ряді конституційних прав та свобод. Тому ці обставини потребують здійснення особливих заходів відносно суттєвого зниження та повного запобігання негативного впливу соціальних ризиків на

військовослужбовців, які через особливості своєї службової діяльності не мають іншого джерела отримання гідних умов до існування.

Слід відмітити, що з прийняттям Закону України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» поняття «соціальне забезпечення» було замінено на «соціальний захист», оскільки до цього часу до військовослужбовців застосовувався термін «соціальне забезпечення» [3]. О. П. Сайнецький, досліджуючи питання особливості соціального забезпечення військовослужбовців ЗС України, зазначає, що це особи, які знаходяться в особливих умовах, умови життя яких суттєво відрізняються від умов життя інших осіб. Тому до цієї категорії слід застосовувати саме соціальне забезпечення, яке є конкретним втіленням заходів соціального захисту в особливих випадках, за умови настання соціального ризику [63, с. 208].

Такої ж думки дотримується і С.П. Пасіка, який відстоює позицію, що до військовослужбовців та членів їх сімей доцільно застосовувати термін «соціальне забезпечення», а «соціальний захист» – до осіб, звільнених з військової служби, таких, що втратили спроможність самостійно забезпечувати себе та свою сім'ю на належному рівні. Він вважає, що соціальне забезпечення військовослужбовців – це система економіко-правових заходів, спрямованих державою на надання військовослужбовцям належного рівня грошового, медичного, житлового, речового, продовольчого та інших видів забезпечення для забезпечення їх життєдіяльності, враховуючи складність виконання покладених на них спеціальних завдань [56].

Л. В. Цюкало вважає останнє визначення щодо соціального забезпечення військовослужбовців більш доцільним. Проте, є необхідність уточнення стосовно соціального захисту осіб, звільнених з військової служби, оскільки пенсійне забезпечення таких осіб відноситься до соціального забезпечення, але за формою фінансування відноситься до загальнообов'язкового державного соціального страхування, фінансування якого здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду.

М. О. Шишлюк вважає, що саме система матеріального забезпечення і є додатковим видом соціального захисту військовослужбовців, до якої входить грошове, житлове, речове, медичне і продовольче забезпечення;

С. М. Чімишенко також визначає види матеріального забезпечення військовослужбовців у складі системи їх соціального захисту та відносить до них грошове забезпечення, пенсійне забезпечення, компенсаційні виплати при службових переміщеннях та відрядженнях, грошові компенсації замість видів матеріального забезпечення, що надаються у натуральній формі (продовольчого, речового, житлового), страхові та інші виплати.

Аналіз наведених наукових визначень соціального забезпечення та соціального захисту військовослужбовців призвав до необхідності уточнення визначення «соціального захисту військовослужбовців» та «соціального забезпечення військовослужбовців».

Соціальний захист військовослужбовців ЗС України – це діяльність держави, спрямована на встановлення правових норм, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, соціальних пільг, гарантій та компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до їх особливого виду діяльності, підтримання їхнього статусу в суспільстві.

Соціальне забезпечення військовослужбовців ЗС України – це заходи із перерозподілу коштів Державного бюджету України щодо надання грошового та матеріального забезпечення військовослужбовцям та членам їх сімей з метою компенсації, зниження або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на військовослужбовців, які через особливості своєї службової діяльності не мають іншого джерела отримання гідних умов до існування.

Військова служба відноситься до особливої сфери діяльності, тому військовослужбовці для якісного виконання своїх обов'язків потребують різних видів забезпечення: матеріального, продовольчого, речового, житлового, медичного та інших. У Збройних Силах України є такі види соціального забезпечення:

- грошове;
- продовольче;

- речове;
- медичне забезпечення;
- житлове;
- виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців.

Соціального забезпечення військовослужбовців ЗС України має на меті вирівняти соціальне становище цієї категорії осіб відносно до інших членів суспільства, а також встановити додаткові гарантії, пов'язані з високим ризиком ушкодження здоров'я чи загибелі, внаслідок участі в бойових діях чи військових конфліктах. Соціальне забезпечення полягає в безпосередньому наданні державою в особі Міністерства оборони України виплат у грошовій та натуральній формі військовослужбовцям, які мають на них право, надання медичної допомоги та забезпечення житлом.

Соціальне забезпечення військовослужбовців ЗС України має власні ознаки, джерела формування, умови та форми здійснення, а також суб'єктів, які отримують такі соціальні види забезпечення.

Серед ознак соціального забезпечення військовослужбовців виділимо наступні:

1. Джерело фінансування – соціальне забезпечення військовослужбовців здійснюється виключно за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених для Міністерства оборони на відповідний рік.

2. Суб'єкти, які підлягають забезпеченню – коло цих осіб встановлюється залежно від конкретних видів забезпечення (військовослужбовці за контрактом, військовослужбовці строкової служби, мобілізовані та інші).

3. Умови надання забезпечення – право на той чи інший вид забезпечення встановлюється для визначених категорій осіб при настанні відповідних обставин, указаних у Законі України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також інших нормативно-правових актах.

4. Мета надання – переслідується певна ціль забезпечення (щомісячне забезпечення військовослужбовця грошовим забезпеченням, речовим тощо).

Отож, соціальне забезпечення військовослужбовців є певним видом державного соціального забезпечення, спрямованого на матеріальне задоволення законодавчо визначених потреб цих осіб, обумовлених особливостями їх професійного та соціально-правового статусу.

Зауважуємо, що військовослужбовці мають право на отримання встановлених законом пільг та одноразових виплат, які надаються їм у зв'язку з особливістю військової служби та здійснюються з інших джерел фінансування.

У Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» зазначено, що військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно до цього Закону, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. Якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами [3].

Пільги – це переваги та привілеї, які надаються військовослужбовцям на підставі чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на військовій службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні. Пільги розрізняються за категоріями осіб та військовослужбовців, які мають на них право, періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та ступенем персоніфікації (одноособові та сімейні) [71].

До найбільш поширених належать пільги, які отримують військовослужбовці ЗС України, які мають статус учасника бойових дій:

- 75 % знижка квартирної плати та вартості комунальних послуг;
- безоплатний проїзд міським пасажирським, приміським та міжміським транспортом;

– першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва.

Військовослужбовцям з початку і до закінчення особливого періоду, а резервістам та військовозобов'язаним – з моменту призову під час мобілізації і до закінчення особливого періоду штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, в тому числі банками та фізичними особами, а також проценти за користування кредитом не нараховуються [3].

Військовослужбовцям, які мають статус учасника бойових дій, можуть надаватися виплати, приурочені до 9 травня (здійснюється за рахунок фондів соціального страхування); виплата ж одноразової грошової допомоги громадянам, які прийняті на військову службу за контрактом у Збройні сили України (здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів).

Останнім часом склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не може забезпечити їхню повну реалізацію відносно військовослужбовців і членів їхніх родин через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного та якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Нині в Україні триває оборонна реформа, яка має відповідати реальним проблемам оборони. Метою оборонної реформи є розвиток спроможностей Міністерства оборони та Збройних Сил України відповідно до євроатлантичних норм та критеріїв членства в системі НАТО. Для забезпечення проведення цієї реформи передбачається внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, підтримання необхідного рівня соціальних стандартів військової служби та служби у військовому резерві; приведення рівня

матеріального та інших видів забезпечення військовослужбовців у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами, з урахуванням ризиків їхньому життю та здоров'ю, складних соціально-побутових умов проходження військової служби.

У розвинутих країнах світу проблеми захисту військовослужбовців вирішуються шляхом комплексної взаємодії усіх факторів, що забезпечують цій категорії нормальні умови для повсякденної життєдіяльності та якісного виконання покладених на них обов'язків.

1.2. Особливості соціального та правового захисту військовослужбовців

Соціальний та правовий захист військовослужбовця – це діяльність держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України (254к/96-ВР) та законах України, з урахуванням особливостей, установлених цим та іншими законами. Ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України [1 – 8].

Військовослужбовці – це громадяни України, котрі проходять службу на території держави України. Вони мають право створювати свої громадські об'єднання відповідно до чинного законодавства України. Військовослужбовці

не можуть бути членами будь-яких політичних партій або організацій чи рухів. Організація військовослужбовцями страйків і участь в їх не допускається.

Військовослужбовці вправі сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відкрито висловлювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Командири (начальники) військових з'єднань та частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях та релігійних обрядах у вільний від виконання обов'язків військової служби час. Військовослужбовці не мають права відмовлятися або ухилятися від виконання обов'язків військової служби з мотивів релігійних переконань та використовувати службові повноваження для релігійної чи атеїстичної пропаганди.

Військовослужбовці мають право на придбання, володіння і використання релігійної літератури будь-якою мовою, а також інших предметів та матеріалів релігійного призначення. Ніхто не має права перешкоджати задоволенню військовослужбовцями своїх релігійних потреб. Особам, релігійні переконання яких перешкоджають проходженню строкової військової служби, надається право на проходження альтернативної (невійськової) служби відповідно до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». Створення релігійних організацій в органах військового управління, військових з'єднаннях та частинах забороняється.

Недоторканість особи – це суб'єктивне право людини і громадянина, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, в тому числі воно не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів і громадських організацій при виконанні ними своїх обов'язків, і яке надає можливість відновлення порушеного права. Військовослужбовцю гарантується недоторканність особи. Він не може бути арештований інакше, як на підставі судового рішення.

Основні права військовослужбовців, пов'язані із проходженням служби. Використання військовослужбовців для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, забороняється та тягне за собою відповідальність згідно із законом. Військовослужбовці можуть залучатися до участі у ліквідації

наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та в інших окремих випадках лише за рішенням Верховної Ради України.

Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Час проходження строкової військової служби зараховується до стажу роботи, що дає право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах, якщо на момент призову на строкову військову службу особа навчалася за фахом у професійно-технічному навчальному закладі, працювала за професією або займала посаду, що передбачала право на пенсію на пільгових умовах до введення в дію Закону України «Про пенсійне забезпечення» або на пенсію за віком на пільгових умовах до набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Військовослужбовцям гарантується свобода наукової, технічної та художньої творчості.

Право військовослужбовців на вибір місця проживання і виїзд за кордон. Військовослужбовці при звільненні з військової служби мають право на вибір місця проживання в будь-якому населеному пункті України або в іншій державі відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Військовослужбовці мають рівне з іншими громадянами України право на виїзд за кордон у порядку, встановленому законом.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів. Грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця. За військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються грошове та інші види забезпечення. Сім'ям зазначених військовослужбовців щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, в розмірах, що встановлені військовослужбовцю на день захоплення його в полон

або заручником, інтернування в нейтральних державах або безвісної відсутності. Дія цього пункту не поширюється на військовослужбовців, які добровільно здалися в полон.

Право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу – невід'ємне і незаперечне. Охорона здоров'я військовослужбовців забезпечується створенням сприятливих санітарно-гігієнічних умов проходження військової служби, побуту та системою заходів з обмеження дії небезпечних факторів військової служби, з урахуванням її специфіки та екологічної обстановки, які здійснюються командирами (начальниками) у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями – важлива складова системи соціального забезпечення. Держава забезпечує військовослужбовців житловими приміщеннями або за їх бажанням грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення на підставах, у порядку і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом Української РСР та іншими нормативно-правовими актами. Військовослужбовці строкової військової служби розміщуються в казармах (на кораблях) згідно із Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України. За ними зберігаються жилі приміщення, які вони займали до призову на строкову військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Особам, звільненим із військової служби і визнаним інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час виконання обов'язків військової служби, або захворювання, одержаного під час проходження військової служби, жилі приміщення в населених пунктах, обраних ними для проживання з урахуванням встановленого порядку, надаються позачергово за рахунок військових формувань або органів виконавчої влади, в яких вони перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов. У позачерговому порядку в разі потреби поліпшення житлових умов надаються жилі приміщення сім'ям військовослужбовців, які загинули (померли) або

пропали безвісти під час проходження військової служби, за місцем їх перебування на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Право військовослужбовців та членів їх сімей на освіту – важлива складова цієї системи. Військовослужбовці мають право на навчання (у тому числі на отримання післядипломної освіти) у військових навчальних закладах, відповідних підрозділах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців. Військовослужбовцям, які прийняті на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу після здобуття базової або повної вищої освіти за державним замовленням, дозволяється навчатися в інших вищих навчальних закладах без відриву від служби після проходження ними строку служби, який дорівнює часу їхнього навчання для здобуття попередньої вищої освіти. Іншим категоріям військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової служби, дозволяється навчатися в інших вищих навчальних закладах без відриву від служби в порядку, визначеному відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України. Особи, які були призвані на строкову військову службу в період навчання у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації, при звільненні з військової служби зараховуються для продовження навчання до того навчального закладу, де вони навчалися до призову на військову службу, незалежно від форми навчання. Дітям військовослужбовців за місцем проживання їх сімей у першочерговому порядку надаються місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності.

Пільги військовослужбовцям та членам їх сімей різноманітні та значні. Потрібно розрізняти пільги, що надаються громадянам за життєвих обставин, які зумовлюють необхідність особливої уваги до людини, тобто є частиною державної системи соціального забезпечення, та пільги, які пов'язані зі службовим статусом особи чи видом її трудової діяльності. Тому вся система державних пільг поділяється на соціальні та професійно-побутові пільги.

Військовослужбовці мають право на професійно-побутові пільги, такі як безоплатний проїзд:

– залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: а) у відрядження; б) у відпустку в межах України; в) при переведенні на нове місце проходження військової служби або у зв'язку з передислокацією військової частини; г) до місця проживання, обраного при звільненні з військової служби, в межах України;

– всіма видами транспорту загального користування міського, приміського та міжміського сполучення (за винятком таксі) – тільки військовослужбовці строкової військової служби.

При переведенні військовослужбовців на нове місце проходження військової служби або звільненні з військової служби вони мають право на безоплатне перевезення до 20 тонн особистого майна в контейнерах із попереднього місця проживання до нового залізничним транспортом, а там, де такого виду транспорту немає, – іншими видами транспорту (за винятком повітряного). У разі перевезення особистого майна в окремому вагоні, багажем та дрібною відправкою їм відшкодовуються фактичні витрати, але не більше вартості перевезення майна в контейнері вагою 20 тонн.

Члени сімей військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби) мають право на безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: 1) від місця проживання до місця проходження військової служби військовослужбовця у зв'язку з його переведенням; 2) до місця проведення відпустки військовослужбовцем в межах України; 3) при звільненні військовослужбовця з військової служби, а також у разі загибелі (смерті) військовослужбовця – до обраного місця проживання в межах України.

Військовослужбовці, які стали інвалідами внаслідок бойових дій, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, а також батьки військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження військової служби, користуються правом безоплатного проїзду

всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі) в межах адміністративного району за місцем проживання, залізничного та водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів. Вони мають право на 50-відсоткову знижку при користуванні міжміським залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом відповідно до закону. Військовослужбовець строкової військової служби, якого засуджено до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, та члени його сім'ї права на пільги не втрачають.

Військовослужбовці при направленні у відрядження, до нового місця проходження військової служби, а також до місця використання відпустки та назад мають право на придбання проїзних документів для себе та членів своєї сім'ї на всі види транспорту поза чергою. При цьому військовослужбовці, які направляються у відрядження, користуються правом на бронювання та отримання поза чергою місця в готелі на підставі посвідчення про відрядження.

При виконанні службових обов'язків, пов'язаних із відрядженням в інші населені пункти, військовослужбовцям відшкодовуються витрати на відрядження в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Військовослужбовці, крім військовослужбовців строкової військової служби, мають право на першочергове встановлення квартирної телефонії, а також першочергове встановлення квартирної охоронної сигналізації.

Військовослужбовці строкової військової служби мають право безоплатно відправляти й одержувати листи. Безоплатними поштовими посилками відправляється особистий одяг громадян, призваних на строкову військову службу. Витрати, пов'язані з перевезенням військовослужбовців та членів їх сімей, їх особистого майна залізничним, повітряним, водним і автомобільним (за винятком таксі) транспортом, бронюванням місць у готелях при направленні військовослужбовців у відрядження, відшкодовуються за рахунок коштів Міністерства оборони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Пенсійне забезпечення і допомога військовослужбовцям. Пенсійне забезпечення військовослужбовців після звільнення їх з військової служби провадиться відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Військовослужбовцям виплачуються грошова допомога на оздоровлення та державна допомога сім'ям з дітьми в порядку і розмірах, що визначаються законодавством України. Батькам та неповнолітнім дітям, а також дітям-інвалідам з дитинства (незалежно від їх віку) військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження військової служби, державою виплачується одноразова грошова компенсація в розмірі суми державного страхування військовослужбовців з урахуванням коефіцієнта індексації грошових доходів.

Відшкодування військовослужбовцям заподіяної моральної і матеріальної шкоди провадиться у встановленому законом порядку.

Соціальні гарантії прав членів сімей військовослужбовців – важлива складова системи соціального забезпечення. Соціальні гарантії – матеріальні і юридичні запоруки, які забезпечують реалізацію соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства. Члени сімей військовослужбовців строкової служби мають переважне право при прийнятті на роботу і на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників, а також на першочергове направлення для професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки з відривом від виробництва та на виплату на період навчання середньої заробітної плати. Дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, виплачується за місцем роботи грошова допомога в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні ними трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка (дружини) на службу в іншу місцевість. При тимчасовій втраті працездатності листки непрацездатності оплачуються дружинам (чоловікам) військовослужбовців у розмірі 100 відсотків середньомісячної заробітної плати незалежно від страхового стажу. Дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, до загального стажу роботи, необхідного для призначення пенсії за віком,

зараховується період проживання разом з чоловіком (дружиною) в місцевостях, де не було можливості працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років.

Місцеві ради працевлаштовують у першочерговому порядку дружин військовослужбовців строкової служби у разі їх звільнення при скороченні чисельності або штату працівників, при ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, організації; надають позачергово місця дітям військовослужбовців та дітям військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження служби, у дитячих закладах за місцем проживання; забезпечують відселення із закритих та віддалених від населених пунктів військових гарнізонів військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку.

Удова (вдівець) загиблого або померлого військовослужбовця, а також дружина (чоловік) військовослужбовця, який пропав безвісти під час проходження військової служби, у разі якщо вона (він) не взяла (не взяв) інший шлюб, та її (його) неповнолітні діти або повнолітні діти – інваліди з дитинства, батьки військовослужбовця, які перебували на його утриманні, мають право на пільги, передбачені цим Законом.

Кабінетом Міністрів України, місцевими радами, підприємствами, установами, організаціями можуть встановлюватися й інші пільги та гарантії соціального захисту сімей військовослужбовців.

Право військовослужбовця на оскарження неправомірних рішень та дій. Правомірні дії виражаються у поведінці людей, яка відповідає правовим вимогам і дозволам. Залежно від цільової спрямованості волі людей, що здійснюють такі дії, від їх намірів викликати чи не викликати певні наслідки своїми діями, в свою чергу, здійснюється поділ на юридичні акти і юридичні вчинки. Юридичні вчинки – це правомірні чи неправомірні дії осіб, із здійсненням яких закон пов'язує настання юридичних наслідків незалежно від волі, бажання і намірів цих осіб. Неправомірні дії – це дії, що не узгоджуються з вимогами правових норм, порушують правові приписи. Залежно від ступеня суспільної небезпеки, заподіяння шкоди, неправомірні дії як юридичні факти

поділяються на злочини (кримінальні правопорушення), адміністративні і дисциплінарні проступки, цивільні правопорушення (делікти).

Скоєння неправомірних дій тягне за собою появу кримінально-процесуальних, цивільно-процесуальних, адміністративно-процесуальних інших охоронних правовідносин.

Неправомірні рішення, дії (бездіяльність) органів військового управління та командирів (начальників) можуть бути оскаржені військовослужбовцями в порядку, передбаченому законами, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами.

Право військовослужбовців на правову допомогу. Військовослужбовцям гарантується право на захист у порядку, встановленому законами України.

Судочинство у справах за участю військовослужбовців, які проходять військову службу на території України, здійснюється відповідно до законів України, а військовослужбовців, які проходять військову службу за межами території України, відповідно до вимог міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Як результат проведеного аналізу висновуємо, що в останні роки сфера соціального забезпечення військовослужбовців зазнає певних змін, але такі зміни скоріше стосуються кількісної площини. Слід зауважити, що значна кількість прийнятих нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення військовослужбовців не зовсім відповідає рівню життя сьогодні та тим затратам (моральним, духовним, психічним, психологічним, фізичним), які військовослужбовці віддають, захищаючи свою Батьківщину від зовнішнього агресора.

Крім того, для покращення соціального становища та зацікавленості у військовій службі необхідно удосконалити соціальний захист військовослужбовців із урахуванням досвіду країн-членів організації НАТО. За наслідками порівняльного аналізу соціального забезпечення українських військовослужбовців із соціальними нормами особового складу збройних сил країн-членів НАТО переконливо доводить, що на відміну від Збройних Сил

України, соціальні гарантії військовослужбовців держав Північноатлантичного альянсу перебувають на рівні, який може забезпечити належне існування особистості з урахуванням необхідних потреб її соціально-культурного розвитку. Також у більшості країн світу з високим рівнем економічного розвитку термін «соціальний захист» стосується цілого комплексу державних заходів, спрямованих на надання матеріальної допомоги військовослужбовцям, які перебувають на пенсії, захворіли, зазнали поранень чи втратили працездатність.

Отже, саме тому обов'язком держави є створення та розроблення дієвого фінансового механізму соціального забезпечення військовослужбовців з метою своєчасного визначення потреб та гарантування повноцінного захисту військовослужбовців Збройних Сил України на сучасному етапі розвитку нашої держави.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Аналіз етапів формування системи соціального забезпечення і правового захисту військовослужбовців

Вітальне існування будь-якої держави нерозривно пов'язане із розвитком її державних інститутів, ефективне функціонування яких залежить від належного забезпечення з боку держави. Одним із важливих та необхідних за сучасних умов державних інститутів є Збройні Сили. Проблема всебічного забезпечення війська виникла разом із його появою. Поряд із безпосередніми витратами коштів на щоденні потреби збройних сил, завжди була потреба надання воїнам належної допомоги, пільг, компенсацій за особливі умови життя і служби.

У різні історичні періоди допомоги та пільги військовослужбовцям були різними: від разових матеріальних заохочень і передачі у власність майна та землі до надання певних привілеїв. До початку минулого століття ця практика зберігалася фактично в усіх державах світу. Початок ХХ століття ознаменував новий етап у розвитку людської цивілізації, що викликало прискорення демократичних процесів у багатьох країнах світу. Саме це вимагало законодавчого закріплення пільг, матеріальної допомоги та компенсацій людям, які виконували певну специфічну роботу (у т.ч. і військову службу).

Тож сьогодні надзвичайно важливою проблемою, яка вимагає всебічного вивчення, наукового обґрунтування і законодавчого забезпечення, є проблема проведення в Збройних Силах України зваженої соціальної політики. Саме цим зумовлена актуальність наукових досліджень у цій сфері. Передусім вирішення вимагають питання соціальної захищеності військовослужбовців і членів їх сімей. Тому у даній роботі досліджено процес проведення соціальної політики у Збройних силах України, проаналізована законодавча база з цього питання, окреслені окремі недоліки проведення соціальної політики та вказано на їх причини.

Питання соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей як найважливіша складова соціальної політики у Збройних силах України почало розглядатись вже на початку 90-х років ХХ століття. Це було пов'язано з процесом розвитку Збройних Сил України. У цей час вони опинились у вельми скрутному фінансовому становищі. Фінансування армії та інших силових відомств постійно зменшувалося, що негативно позначалося на матеріальному стані захисників Вітчизни. Тому питання пільг, компенсацій, матеріальної допомоги набули значної гостроти. Якщо під час існування СРСР військовослужбовці та члени їх сімей були матеріально забезпеченою і соціально захищеною верствою суспільства, то зниження їх матеріального достатку у 90-х роках болісно вдарило по бюджету родин військовослужбовців, звівши їх до рівня малозабезпеченої верстви населення.

Публікації з цієї тематики активно почали з'являтися насамперед у військових періодичних виданнях [40; 51; 73]. Автори цих праць висвітлювали законодавчу складову цієї проблеми, наголошували на необхідності уточнення і прийняття нових законодавчих актів з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Хоча треба зазначити, що закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» був прийнятий у 1992 році [3].

Однак він, внаслідок мізерного фінансування потреб ЗСУ, на практиці виконувався незадовільно. У другій половині 90-х років ХХ століття був розпочатий процес призупинення з метою відміни пільг, якими користувались військовослужбовці та члени їх сімей. Передусім – це призупинення пільгової платні за житло і комунальні послуги та безкоштовного проїзду до місця проведення відпустки. Це призвело до виникнення внутрішньої напруги серед військовослужбовців, незадоволення проведенням такої соціальної політики у Збройних силах України. Існуюче незадоволення щодо призупинення пільг військовослужбовцям не виявлялося у відкритих масових проявах невдоволення, однак у військовому середовищі проблема погіршення соціальної захищеності військовослужбовців у той період активно обговорювалась і фактично в усіх

військовослужбовців викликала невдоволення. Отже, постала проблема, яка вимагала свого вирішення, адже ігнорування або небажання її зауважувати мало б негативні наслідки для ЗСУ загалом. Послаблення соціального захисту військовослужбовців у той час негативно вплинуло на морально-психологічний стан особового складу, знизило мотивацію до служби, викликало невдоволення соціальною політикою у Збройних Силах України, що негативно позначилося на боєготовності і боєздатності армії.

Тоді й виникла реальна необхідність на державному рівні розробити і впровадити Концепцію соціальної політики у Збройних Силах України, відновити (або в грошовому еквіваленті компенсувати розміри призупинених пілґ) військовослужбовцям [6]. Прийняттю цієї концепції передувало активне обговорення проблем соціального захисту військовослужбовців на шпальтах військових періодичних видань. Зокрема, автори багатьох публікацій у своїх статтях розглядали соціальну політику у Збройних Силах України з точки зору необхідності покращення матеріального рівня військовослужбовців, створення системи соціального захисту, що, власне, й є головною метою соціальної політики у Збройних силах України. Однак вони не вивчали питання впливу соціального захисту на морально-психологічний стан військовослужбовців і боєздатність військових підрозділів. Таких досліджень проведено не було. Тому це можна вважати упущенням у дослідженні ефективності соціальної політики у Збройних силах України і недоліком праць попередніх дослідників цієї теми.

Треба відзначити, що на початку 90-х років минулого століття почав вимагати уточнення зміст терміну «соціальний захист», який значно розширився. Змістова частина цього терміна була сформована на попередніх етапах історії. Тоді ж його зміст набув значно ширшого розуміння, ніж у минулі часи, та став складовою соціальної політики Української держави.

Соціальна захищеність військовослужбовців та членів їх сімей стала важливою складовою зміцнення морально-психологічного стану особового складу Збройних сил України, що зрештою виявляється у підвищенні їх боєготовності та боєздатності.

На початку ХХІ століття соціальна політика визначалась як діяльність органів військового управління щодо розвитку та управління соціальною складовою Збройних Сил України з метою задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних сил України, а також підтримка, захист та соціальна реабілітація військовослужбовців та осіб, які звільнені зі Збройних сил України [10].

Соціальна політика у Збройних Силах України стала складовою частиною політики держави і почала будуватись відповідно до чинного законодавства України, визначених державою принципів, стандартів та нормативів.

Щодо законодавчої бази соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, то проблеми соціального захисту військовослужбовців сьогодні регламентуються Конституцією України, відповідними законами та іншими державними нормативно-правовими актами. Можемо визначити дві групи законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують проблеми соціального захисту: загальні закони, які визначають державну політику та регулюють відносини у сфері соціального захисту; спеціальні законодавчі акти та підзаконні акти, які регламентують соціальний захист конкретного соціального прошарку – військовослужбовців і членів їх сімей або вирішення конкретних соціальних проблем.

До першої групи належить Конституція України, де у ст. 46 зазначено [1]: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового

мінімуму, встановленого законом». Поряд з цим ст. 17 Конституції України проголошує: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» [1].

Система соціального захисту громадян України включає загальнообов'язкове державне соціальне страхування та надання соціальної допомоги.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків та гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника; безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

До другої групи законів України належить доволі велика кількість законодавчих актів, розроблених в Україні протягом останніх років.

Основними законами України, що регламентують питання соціального захисту військовослужбовців, є закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» [1 – 8].

Крім того, на військовослужбовців може поширюватись дія й інших законів України, а саме: «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»; «Про державну допомогу сім'ям і дітям»; «Про зайнятість населення» та ін.

Значна кількість вимог названих законодавчих актів регламентується відповідними постановами Кабінету Міністрів, наказами міністрів та іншими нормативними документами.

Реалізація соціального захисту у Збройних силах України відбувається через надання військовослужбовцям і членам їх сімей, іншим категоріям, визначеним законами України, соціальної допомоги, пільг, компенсацій, які надаються згідно з чинним законодавством. Реалізація принципів та основних напрямів соціальної політики здійснюється через:

- соціальний захист як систему гарантованих Конституцією України економічних, соціальних та правових заходів щодо забезпечення особам, які потрапили у складні життєві обставини, умов для подолання цих обставин та можливості рівної участі у житті суспільства;

- соціальний захист надається через систему обов'язкового соціального страхування та додаткової соціальної допомоги;

- соціальну допомогу як сукупність заходів щодо забезпечення соціального захисту громадян шляхом надання додаткових до соціального страхування послуг у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування – надання спеціальними службами та кваліфікованими спеціалістами різних видів послуг, необхідних особам, які недостатньо захищені у соціальному плані, для їх адаптації до оточення та повноцінного життя у суспільстві.

Реалізація соціальної політики досягається шляхом запровадженням відповідних механізмів:

- нормативно-правових, до яких належить законодавча система комплексної системи соціальних стандартів, соціальний бюджет як складова частина Державного та місцевих бюджетів;

- економічних – вирішення проблем розвитку національного ринку споживчих товарів і послуг, захист вітчизняного виробника;

- соціально-політичних – запровадження системи тристороннього соціального партнерства, залучення до реалізації соціальних програм політичних партій і об'єднань громадян.

До системи суб'єктів соціальної політики у Збройних силах України належать Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних сил України

та інші органи військового управління, які здійснюють формування складових соціальної політики у Збройних силах України та реалізацію конкретних завдань.

Організація впровадження Концепції соціальної політики у Збройних Силах України та розробка пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів, які регулюють соціальні відносини у Збройних силах України, була покладена на Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України. З жовтня 2003 р. була розпочата кардинальна реформа існуючої на той час системи виховної роботи.

Щодо посилення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей на період до 2010 – 2015 рр., то пріоритети були такими.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо збільшення грошового забезпечення військовослужбовців стали:

- задоволення потреб Збройних сил України щодо грошового забезпечення військовослужбовців на рівні показників Державної програми переходу Збройних сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, затвердженої Указом Президента України від 17 квітня 2000 р. (щороку під час формування Державного бюджету України);

- усунення диспропорції у розмірах грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу у різних військових формуваннях;

- пропорційне збільшення розмірів посадових окладів та окладів за військовими званнями з відповідним зменшенням розмірів додаткових видів грошового забезпечення.

Що стосується створення сприятливих житлових та соціально-побутових умов, то забезпечення житлом військовослужбовців і членів їх сімей є однією з найважливіших соціально-економічних проблем Збройних сил України та інших військових формувань.

Указом Президента України від 2 жовтня 1999 р. схвалено, а Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 1999 р. затверджено Комплексну програму забезпечення житлом військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Щодо збереження життя і здоров'я військовослужбовців, то основним напрямком діяльності органів державної влади щодо збереження життя та здоров'я військовослужбовців має стати забезпечення істотного зниження рівня травматизму та професійних захворювань.

Реформування системи забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців повинно здійснюватися на підставі нових підходів і критеріїв до оцінки існуючих соціальних програм з метою їх раціоналізації з урахуванням наявних бюджетних ресурсів. Державна політика стосовно соціальних гарантій має бути виваженою, оскільки для значної кількості військовослужбовців такі гарантії є важливою складовою основних джерел забезпечення їхнього життєвого добробуту [10].

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки: соціальний захист – це система гарантованих Конституцією України економічних, соціальних та правових заходів щодо забезпечення громадянам, які потрапили у складні життєві обставини, умов для подолання цих обставин та можливості рівної участі у житті суспільства.

В основі діяльності органів державного і військового управління знаходяться відповідні закони України, підзаконні акти та інші нормативно-правові документи, які регламентують виконання соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Основною умовою вирішення проблем соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей є відповідність визначеної соціальної допомоги, пільг, компенсацій тощо рівню економічного розвитку держави.

Пріоритетами соціальної політики у Збройних силах України в майбутньому повинні стати:

- створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня військовослужбовців, працівників ЗС України та членів їхніх сімей;
- сприяння зростанню престижу військової служби, пріоритетності та конкурентоспроможності військової професії у контексті запланованого переходу до професійної армії;

- прогнозування, попередження та зниження інтенсивності соціальних конфліктів у військовій сфері;
- надання адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- всебічний розвиток освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я вищезазначених категорій.

Щодо принципів соціальної політики у Збройних силах України, то вони повинні бути такими:

- законність і дотримання прав людини;
- комплексність і системність використання широкого спектра прийомів та засобів;
- відкритість і доступність соціальних послуг для усіх;
- забезпечення прозорості та громадського контролю за діяльністю органів, відповідальних за проведення соціальної політики у Збройних силах України;
- відповідальність суб'єктів соціальної роботи за дотримання етичних і правових норм у стосунках із людьми;
- відповідність завдань соціальної роботи рівню їхнього фінансово-економічного забезпечення.

Основними напрямками цієї роботи мають стати:

- вдосконалення стосунків між військовослужбовцями і трудових відносин під час виконання службових обов'язків;
- збільшення реальних доходів військовослужбовців, працівників Збройних сил України і членів їхніх сімей;
- охорона праці, створення робочих місць для членів сімей військовослужбовців та захист їхніх трудових прав, подальший розвиток соціального партнерства;
- підготовка проектів та сприяння прийняттю нормативно-правових актів, спрямованих на реформування системи соціального забезпечення, соціального страхування, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, соціального обслуговування, соціального захисту інвалідів, ветеранів війни і праці, громадян,

які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, та соціальна підтримка осіб, звільнених із лав Збройних сил України, та членів їхніх сімей;

- створення належних житлово-побутових умов, сприяння отриманню дітьми військовослужбовців освіти та бажаної професії у військових та інших навчальних закладах;

- захист прав військовослужбовців, працівників Збройних сил України та осіб, звільнених із військової служби у зв'язку із скороченням Збройних сил України, створення умов для оволодіння ними цивільними професіями або для перекваліфікації;

- цільове спрямування частини коштів, отриманих від господарської діяльності Збройних сил України, а також із позабюджетних джерел, на розвиток соціальної та культурної інфраструктури гарнізонів та військових містечок.

Зміст, принципи та напрями соціальної політики у Збройних силах України повинні бути спрямовані на всебічне задоволення соціальних потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників Збройних сил України, ветеранів військової служби.

2.2. Аналіз системи соціального захисту військовослужбовців

Система комплектування, соціального забезпечення усіх військових формувань розвивалася у повній відповідності із історичним розвитком людської цивілізації за одними й тими ж основними закономірностями. Протягом ряду століть формувалося ставлення до збройних формувань і озброєних людей, відносин між ними й державою як основним замовником їх суто специфічних послуг. Разом із розвитком суспільних відносин розвивалося і законодавство, яке регулювало питання проходження військової служби і соціального захисту військовослужбовців. Проблема правового урегулювання і реального забезпечення соціального захисту була актуальна у всі часи.

На сучасному етапі реформування Збройних Сил України за умов трансформації усієї економіки України в час відвернення від РФ і повороту до

ЄС питання соціального захисту військовослужбовців є надзвичайно актуальним. Це все пов'язане із стрімкими змінами в економіці, у суспільних відносинах, а також у законодавстві, яке регламентує соціальний захист населення і, зокрема військовослужбовців, реформуванням Збройних Сил України та необхідністю наближення їх до європейських стандартів.

Незважаючи на те, що в Конституції України (ст. 17) встановлено [1], що держава забезпечує соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України, а Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає систему і зміст соціального захисту військовослужбовців [3], проте держава на даному етапі не може забезпечити ефективного і реального соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Причиною є складна економічна ситуація в країні і, як наслідок, недостатнє фінансування Збройних Сил України. На цей час у Збройних Силах України тривають процеси, пов'язані з оптимізацією чисельності особового складу. Значна кількість особового складу має бути звільнена в запас і забезпечена належними соціальними гарантіями. В цьому аспекті надзвичайно актуальним є розгляд питань удосконалення як самої системи соціального захисту військовослужбовців, так і нормативно-правової бази, яка забезпечувала б належний соціальний захист військовослужбовців.

Нині в Україні практично відсутні наукові праці, в яких здійснюються комплексні дослідження проблем соціального забезпечення військовослужбовців. Разом з тим окремі питання щодо соціального захисту військовослужбовців досліджувались у наукових роботах В.І. Алещенка, де він розглядає основні положення законодавства України щодо соціального і правового захисту військовослужбовців. Цей автор розглядає види діяльності, які заборонені для військовослужбовців Збройних Сил України, їх права і обов'язки, їх пільги, аналізує законодавство про пенсійне забезпечення [3].

Дослідник М.І. Карпенко висвітлює зміст правової роботи в Збройних Силах України, зокрема щодо забезпечення правового й соціального захисту військовослужбовців і громадян, звільнених із військової служби та членів їх

сімей [36]. У роботах науковця І. І. Марка висвітлюється одне з найактуальніших питань соціальних гарантій військовослужбовців – грошове забезпечення. Цей автор аналізує його стан, проблемні питання щодо забезпечення всіх належних військовослужбовцям виплат та пропонує шляхи їх вирішення [49]. Питання соціального захисту, як елемент конституційно-правового статусу військовослужбовців розглядаються також і в працях В.Й. Пашинського та ін. [57].

Названі вище роботи мають важливий, але здебільшого публіцистичний характер, почасти не проводять системного наукового аналізу питань соціального захисту військовослужбовців і здебільшого дають суто юридично-правовий аналіз нормативно-правової бази соціального забезпечення військовослужбовців України.

Нині серед учених існують різні погляди щодо визначення соціального захисту, особливо коли це стосується певних соціальних категорій громадян, яким соціальний захист гарантується у зв'язку із специфікою їх професійної діяльності. В юридичній енциклопедії під поняттям соціального захисту розуміється система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави по забезпеченню соціальних прав і гарантій громадян. Соціальний захист обумовлений конституційним принципом про те, що Україна є соціальною державою (ст.1 Конституції України). Спрямований на турботу держави і суспільства про громадян, яким потрібна допомога у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним становищем, недостатнім забезпеченням засобами існування та інше [1].

Соціальний захист – це система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів у державі, спрямованих на убезпечення населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Учений О. М. Щербінін під «соціальним захистом військовослужбовців Збройних Сил України», розуміє правову діяльність держави із здійснення завдань соціальної політики щодо надання військовослужбовцям Збройних Сил України прав на гідний і здоровий рівень життя для розвитку особистості,

нормального морального і фізичного відновлення за їхні навантаження при виконанні обов'язків і військової служби [75].

Виходячи з наведених визначень соціального захисту та соціального захисту військовослужбовців, на нашу думку, можна надати таке визначення соціального захисту військовослужбовців: це система правових, економічних, соціальних і організаційних заходів держави, яка спрямована на забезпечення реалізації всієї повноти конституційних прав і свобод військовослужбовців, у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби, що пов'язано з обмеженням деяких загальногромадянських прав, додатковим фізичним і психологічним навантаженням, ризиком для життя і здоров'я.

Соціальний захист слід розглядати як правову та економічну категорію. Він є засобом перерозподілу доходів і подолання соціальної нерівності, зокрема, за допомогою соціального забезпечення, коли частина національного доходу спрямована на потреби вразливих груп населення. Такий перерозподіл можливий тільки через правове регулювання. Норми права закріплюють організаційно-правові форми здійснення соціального захисту, джерела фінансування, коло осіб, які потребують соціального забезпечення, а також умови і порядок його надання. У цьому ракурсі соціальний захист розглядається як правова категорія.

Крім того, поняття «соціальний захист» у фаховій літературі вживається в різних значеннях: суспільно-історичний тип матеріального забезпечення престарілих і непрацездатних; особлива форма розподільчих відносин, що виникають у процесі розподілу частини суспільних фондів споживання; предмет соціальної політики країни; невід'ємний елемент способу життя й якості життя; самостійна функція держави; правова форма матеріального забезпечення певних категорій осіб; форма опосередкованого стимулювання активної участі громадян у соціально-економічному житті суспільства; конституційне соціальне право людини; галузь права тощо.

На нашу думку, сьогодні система соціального захисту військовослужбовців – це системна організаторська діяльність держави і громадянського суспільства щодо реалізації встановлених чинним законодавством прав, свобод та законних інтересів,

пільг, гарантій та компенсацій військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби.

Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України є системою, тому що його можна розділити на взаємопов'язані й взаємодіючі частини і компоненти. Ці компоненти мають власну структуру й тому можуть бути визначені як підсистеми вихідної, більшого рівня системи. Відокремлені, таким чином, підсистеми у свою чергу можуть бути поділеними на взаємозв'язані підсистеми другого й наступного рівнів. При цьому кожна система має регулюватися. Процес регулювання багаторівневої ієрархії будь-якої системи, забезпечення зв'язку між її різними рівнями виступає як процес управління системою, як різноманітні за жорсткістю й формами способи зв'язку рівнів, що забезпечують нормальне функціонування й розвиток у складних системах.

Систему соціального захисту військовослужбовців в Україні доцільно вдосконалювати на основі таких принципів:

- поєднання особистих інтересів військовослужбовців з інтересами держави при взаємній відповідальності;
- співвідношення необхідного рівня соціальної захищеності з реальними можливостями її забезпечення;
- забезпечення соціального захисту військовослужбовців на компенсаційній основі з безумовним виконанням ними своїх обов'язків та добровільним прийняттям певних обмежень своїх прав;
- обов'язкового включення до сфери дії норм соціального захисту членів сімей військовослужбовців, ветеранів війни, військової служби, учасників бойових дій та інвалідів війни;
- створення найбільш сприятливих умов для роботи державних органів щодо забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей;
- створення законних (легітимних) механізмів і форм реалізації державної соціальної політики у військовій сфері.

На сьогодні система соціального захисту військовослужбовців включає встановлені законом права і свободи, гарантії, пільги та компенсації, які надаються військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби.

Пільги, тобто особливі права, переваги та привілеї, які надаються військовослужбовцям на підставі чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на військовій службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні. Пільги для військовослужбовців поділяють на такі види: житлові пільги, у галузі охорони здоров'я, освіти, пільги щодо перевезення та поштових послуг, пільги в страхуванні. Пільги розрізняються за категоріями осіб та військовослужбовців, які мають на них право, періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та ступенем персоніфікації (одноособові та сімейні) [56].

Далі розглянемо та схарактеризуємо основні пільги військовослужбовців, які передбачені чинним законодавством.

Пільги із охорони здоров'я мають ті військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, щодо права на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Члени сімей військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби та курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи) за місцем їх проживання у державних або комунальних закладах охорони здоров'я отримують медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби) та члени їх сімей мають право не більше одного разу на рік на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристських базах Міністерства оборони України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з пільговою оплатою вартості путівок.

Щодо безкоштовного проїзду військовослужбовці мають такі пільги: у відпустку в межах України, при переведенні до нового місця служби, до місця

проживання при звільненні з військової служби в межах України. Військовослужбовці строкової служби – всіма видами транспорту загального користування, приміського та міжміського сполучення (крім таксі).

Члени сімей військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби) мають право на безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: від місця проживання до місця проходження військової служби військовослужбовця у зв'язку з його переведенням; до місця проведення відпустки військовослужбовцем в межах України; при звільненні військовослужбовця з військової служби, а також у разі загибелі (смерті) військовослужбовця – до обраного місця проживання в межах України.

Військовослужбовці при направленні у відрядження, до нового місця проходження військової служби, а також до місця використання відпустки та назад мають право на придбання проїзних документів для себе та членів своєї сім'ї на всі види транспорту поза чергою.

У сфері праці і соціального забезпечення військовослужбовцям надаються такі пільги: час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Дружині (чоловіку) військовослужбовця щорічна основна відпустка за її бажанням надається у зручний для неї (нього) час одночасно із щорічною основною відпусткою військовослужбовця.

Військовослужбовці строкової військової служби мають право безоплатно відправляти й одержувати листи. Безоплатними поштовими посилками відправляється особистий одяг громадян, призваних на строкову військову службу.

За військовослужбовцями строкової служби, які до призову працювали на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності і господарювання, зберігається при звільненні з військової служби право на працевлаштування їх у тримісячний строк на те ж підприємство, в установу чи

організацію або їх правонаступники на посаду, не нижчу за ту, яку вони займали до призову на військову службу.

Дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, виплачується за місцем роботи грошова допомога в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні ними трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка (дружини) на службу в іншу місцевість. При тимчасовій втраті працездатності листки непрацездатності оплачуються дружинам (чоловікам) військовослужбовців у розмірі 100 % середньомісячної заробітної плати незалежно від страхового стажу.

Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової служби, які звільняються з військової служби за віком, станом здоров'я чи у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, після закінчення строку контракту, у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту командуванням, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби, а військовослужбовцям, що звільняються з військової служби за власним бажанням, через сімейні обставин або інші поважні причини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 25 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби.

Для військовослужбовців встановлений менший у порівнянні з іншими громадянами термін вислуги років (страховий стаж) для виходу на пенсію [6].

Гарантії – це зобов'язання, за якими держава бере на себе виконання певних своїх обов'язків і несе за ними повну фінансову і матеріальну відповідальність. Їх поділяють на такі види: гарантії грошового та матеріального забезпечення; гарантії нормованого службового часу, відпочинку, відпустки; гарантії отримання освіти; гарантії забезпечення житлом [10].

Основною мотивуючою складовою залишається грошове забезпечення військовослужбовців. У Збройних Силах України грошове забезпечення військовослужбовців визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового

ступеня і вченого звання [59]. Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам служби, стимулює закріплення кваліфікованих кадрів.

Гарантії нормованого службового часу, відпочинку, на відпустку: для військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової служби, встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для військовослужбовців строкової військової служби і курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів та курсантів вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, навчальних центрів (частин) – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем.

Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, надаються щорічні основні відпустки із збереженням грошового, матеріального забезпечення та наданням грошової допомоги на оздоровлення у розмірі місячного грошового забезпечення. Тривалість щорічної основної відпустки для військовослужбовців, які мають вислугу в календарному обчисленні до 10 років, становить 30 календарних днів; від 10 до 15 років – 35 календарних днів; від 15 до 20 років – 40 календарних днів; понад 20 років – 45 календарних днів.

Також надаються гарантії отримання освіти: військовослужбовцям дозволяється навчатися в інших навчальних закладах без відриву від служби в порядку, визначеному відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Військовослужбовцям гарантується забезпечення житлом: держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями на підставі, у порядку і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами [1 – 5]. Але саме забезпечення житлом військовослужбовців на сьогодні є найбільш гострою соціальною проблемою, бо на сьогодні у Збройних Силах України житлова черга складає більше 45 тис. військовослужбовців.

Військовослужбовцям також надаються компенсації у зв'язку із виконанням обов'язків військової служби.

Компенсації це відшкодування з державного бюджету додаткових витрат. Їх поділяють на такі види: при загибелі; при втраті працездатності [1 – 5].

Так сім'ям військовослужбовців, які загинули чи померли в період проходження військової служби надається допомога в проведенні похорону і компенсують матеріальні витрати на ритуальні послуги та на спорудження пам'ятників.

У разі загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби компенсація надається сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі десятирічного грошового забезпечення загиблого (померлого) за останньою посадою.

У всіх випадках розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця не повинен бути меншим від 100-кратного розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на час виплати цих сум.

Батьки військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження військової служби, користуються правом безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі) в межах адміністративного району за місцем проживання, залізничного та водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів. Вони мають право на 50 % знижку при користуванні міжміським залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом відповідно до закону.

Компенсації при втраті працездатності: у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного військовослужбовцю під час виконання ним обов'язків військової служби, а також інвалідності, що настала в період проходження військової служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження військової служби, залежно від ступеня втрати працездатності йому

виплачується одноразова грошова допомога в розмірі до п'ятирічного грошового забезпечення за останньою посадою [2].

Закріплені Конституцією України та чинним законодавством правові норми, які покладають на державу забезпечення соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України у повному обсязі не завжди виконуються. В першу чергу, це пов'язано з недостатнім фінансуванням Збройних Сил України, менше 2 % від річного ВВП держави. Складною залишається ситуація у забезпеченні військовослужбовців житлом, причиною якої є обмежене фінансування, значна частка якого передбачена зі спеціального фонду державного бюджету, наповнення якого не має стабільних джерел. Про зниження рівня соціального забезпечення військовослужбовців свідчать зміни до деяких положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо призупинення одержання військовослужбовцями продовольчих пайків або за їх бажанням грошової компенсації замість них та замість речового майна.

Цікавим та корисним для України є зарубіжний досвід соціального забезпечення ветеранів війни та осіб, які беруть участь у бойових діях (антитерористичних операціях), функціонування відповідальних інституцій з окресленої проблематики та державної політики щодо соціальної захищеності ветеранів війни, і зокрема, в Австралії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Польщі, Німеччині, Хорватії.

Для прикладу, законодавство Німеччини щодо соціального забезпечення учасників бойових дій ґрунтується на нормах законів про забезпечення військослужбовців під час закордонних місій, «Про забезпечення військослужбовців» та «Про правове положення військовослужбовців бундесверу» [36, с.6]. В Італії є «Кодекс військової служби» (Codicedell'ordinamentomilitare), що регулює питання соціального захисту осіб, що знаходяться на військовій службі. Діє неурядове громадське об'єднання – Національна Асоціація «Жертви повинності» [35, с.15].

У Польщі є декілька провідних нормативно-правових документів: Закон «Про забезпечення військових і воєнних інвалідів та членів їх родин» (окреслює основні моменти щодо нарахування, розміру та порядку отримання допомоги, пільг військовослужбовцями, які отримали інвалідність під час військової служби, та членами родин осіб з інвалідністю та військовослужбовців, які загинули чи пропали безвісти під час виконання завдань), «Про проходження військової служби військовослужбовцями за контрактом», «Про службу професійних військовослужбовців», «Про ветеранів війни, які брали участь у діях за межами країни» (для гарантування соціального захисту військовослужбовців, які брали участь у миротворчих операціях і бойових діях) [35,с.19].

Слід також звернути увагу, що в кожній країні є свій спеціальний орган, відповідальний за формування й забезпечення реалізації державної політики щодо ветеранів війни. Це є прерогативою органів державної влади, які самостійно, або у своїх управліннях при міністерствах та комітетах вирішують ряд важливих завдань, у тому числі питання статусу, пенсійного й соціального забезпечення.

В іноземних державах існує практика фінансування за рахунок коштів державного бюджету заходів із забезпечення соціальної захищеності ветеранів війни (підтримка ветеранів шляхом надання певних пільг та соціальних програм, а також підтримка ветеранів та членів їх сімей задля швидкої адаптації після завершення військової служби чи в період реабілітації).

Особливу роль у системі відведено страхуванню, яке здійснюється у випадках загибелі, поранення або хвороби військовослужбовці та зазвичай носить обов'язковий характер. Метою заходів зі страхування є покриття необхідних фінансових витрат на медичне обслуговування.

2.3. Основні проблеми соціального забезпечення військовослужбовців

Відомі події на сході України з 2014 по теперішній час в умовах повномасштабної війни з росією вельми розширили сферу дії системи соціального

забезпечення. Постала нагальна потреба здійснення соціального захисту військовослужбовців. Недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців, як свідчить закордонний і вітчизняний досвід, негативно позначається на якісному складі війська, знижує мотивацію, породжує невдоволення тощо. Дослідження державної політики показало, що вона характеризується безсистемністю та фрагментарністю здійснюваних заходів, обмеженістю інструментарію проведення кардинальних змін, неврахуванням об'єктивних чинників тощо. Нами здійснено аналіз сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників ЗСУ. Визначені основні напрямки соціального захисту цієї категорії осіб: створення єдиного реєстру учасників ЗСУ, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій; побудову ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців; створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей; підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників ЗСУ і членів їхніх сімей; удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби; створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації; забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Учасники операції Об'єднаних сил (ООС) (раніше – антитерористичної операції (АТО) на Сході України віднесені до категорії учасників бойових дій [74], що дає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни (2 світової, Афганської та ін.). Створено Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (Постанова КМУ від 11.08.14р. № 326), на яку покладено завдання соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни характеризує забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших

учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби, організації їх поховання.

Крім того, на зазначену Державну службу покладено завдання надання волонтерської допомоги: громадянам, які беруть участь у виконанні чи забезпеченні робіт, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції, бойовими діями, збройним конфліктом, у тому числі в період здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги і проживають в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій, збройного конфлікту.

Соціальний захист учасників ЗСУ – це локальна і важлива проблема системи обороноздатності нашої держави. Сучасні науковці, експерти різнобічно осмислюють цю суспільну проблему. Складність цієї проблеми та недостатня розробленість системи соціального захисту учасників антитерористичної операції засвідчують актуальність наукових розвідок і необхідність пошуку сучасних підходів у вирішенні нагальних і стратегічних питань [17; 30; 36; 57; 63; 75].

Аналіз сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників операції Об'єднаних сил свідчить про такі особливості перебігу. По-перше, залишається актуальним питання підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців ЗС України, створення ефективної системи матеріального заохочення та соціального захисту мобілізованих військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у проведенні Антитерористичної операції.

Водночас певні позитивні зміни відбуваються невідворотно. А саме:

– військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, встановлено виплату грошового забезпечення, як для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, тобто на цих військовослужбовців поширюються пільги, передбачені законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий

статус військовослужбовців і членів їх сімей», Кодексом законів про працю та іншими нормативно-правовими актами (Постанова КМУ від 09.04.14р. № 111);

– збільшено розміри грошового забезпечення військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом від восьми до десяти мінімальних заробітних плат (Постанова КМУ від 14.05.15р. № 406);

– надається одноразова грошова допомога у разі звільнення військовослужбовців, призваних на військову службу у зв'язку з мобілізацією – залежно від посади ця виплата становить від 4241 грн. до 9451 грн. (Постанова КМУ від 17.09.14р. № 460);

– встановлено виплату винагороди в розмірі 100 % місячного грошового забезпечення, але не менше 3000 гривень (Постанова КМУ від 04.06.14р. № 158), таким чином, з урахуванням здійснених підвищень грошові виплати військовослужбовцям Збройних сил України, які залучаються до проведення Антитерористичної операції, збільшилися вдвічі порівняно з іншими військовослужбовцями і становлять залежно від посад від 5700 до 16710 грн. на місяць;

– встановлено новий рівень виплат грошової винагороди та визначено розмір додаткових винагород військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь в ООС в умовах особливого періоду (Постанова КМУ від 31.01.15 р. № 24): за успішне виконання бойового завдання – від 50 до 300 мінімальних заробітних плат; за безпосередню участь у бойових діях – 1000 грн. на добу; за знищення різних видів ворожої військової техніки – від 20 до 100 мінімальних зарплат.

За даними Міністерства оборони України, за знищену військову техніку противника українські військовослужбовці вже отримали близько 724,5 тис. грн. Крім того, бійцям виплачено понад 3 млн. грн. за успішне виконання бойових завдань у складі підрозділів та понад 58 млн. грн. за безпосередню участь у бойових діях [3, с. 194]. У травні 2015 р. ухвалено рішення про виплати за безпосередню участь у бойових діях у розмірі 13 млн. грн., за знищену техніку та успішно виконані завдання оформлено виплати винагород у розмірі 15,3 млн. грн [7].

Соціальний захист учасників ЗСУ містить також питання, пов'язані із трудовою діяльністю. За працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації, зберігають (на особливий період, але не більше 1 календарного року) місце роботи, посаду й компенсують середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, в яких вони працювали на час призову незалежно від підпорядкування та форми власності. Виплату компенсацій здійснюють за рахунок коштів Державного бюджету України. Виплату пенсії пенсіонерам з-поміж військовослужбовців у разі призову їх на військову службу під час мобілізації не припиняють. При цьому після звільнення зі служби при виплаті пенсії враховують додаткову вислугу за роками. Громадяни, які були призвані під час мобілізації, звільнені від штрафних санкцій за фінансовими, податковими зобов'язаннями (не нараховують відсотки за користування кредитами та ін.) [13, с. 192].

Не менш важливою проблемою соціального захисту учасників ЗСУ є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців-учасників ЗСУ. Хоча в Україні існує Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби та членів їх сімей, проте внаслідок хронічного недофінансування ефективність зазначеної програми як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців є вкрай низькою. Так, у 2010 – 2013 рр. при загальній кількості військовослужбовців, які потребували поліпшення житлових умов, на рівні 44 – 45 тис., житлові умови покращили 2 тис. сімей [23]. Позитивним кроком є виділення в 2015 році із держбюджету 1140,5 млн. грн. на будівництво та придбання житла для військовослужбовців Збройних сил України, що дозволило Міністерству оборони збудувати та отримати понад три тисячі квартир. Водночас поки що окремо не визначено долю квартир для військовослужбовців-учасників ЗСУ.

Але не відповідає потребам сьогодення система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, учасників ЗСУ та членів їхніх сімей. Вона здебільшого має компенсаторний, а не вмотивувальний характер, не зважає на особливості побутування, не корелює із потребами національної безпеки та

оборони, зокрема з нагальною необхідністю побудови ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого військового обов'язку тощо.

Військовослужбовці, котрі є учасниками ЗСУ, які отримали статус (і посвідчення) учасника бойових дій, мають право на користування пільгами, визначеними статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Обмежені кошти, які держава виділяє на забезпечення пільг військовослужбовцям і ветеранам війни, розпорошуються серед пільговиків, що не тільки не дає можливості вирішувати проблеми їх соціального захисту, а й породжує соціальне невдоволення.

Станом на початок 2016 р. статус учасника бойових дій отримали півсотні тисяч військовослужбовців та працівників ЗС України – учасників АТО (було призвано загалом близько 400 тисяч громадян). Аналіз практики надання учасникам АТО (нині – ООС) статусу учасника бойових дій вказує на існування численних корупційно-бюрократичних перешкод та повільні темпи надання статусу учасника бойових дій, які штучно ускладнюють процес отримання належного статусу [31, с. 196 – 197].

Нині потребує системного вирішення проблема полегшення адаптації військовослужбовців-учасників ЗСУ до процесів мирного життя. У першу чергу це стосується відновлення здоров'я та працевлаштування.

Із квітня 2015 р. передбачено у державному бюджеті кошти на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням (Постанова КМУ від 31.03.15р. № 200), а також кошти для здійснення заходів щодо психологічної реабілітації постраждалих учасників антитерористичної операції (Постанова КМУ від 31.03.15р. № 221).

Структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчі органи міських рад забезпечують осіб безоплатними путівками до санаторно-курортних закладів відповідно до зазначеного Порядку згідно з медичними рекомендаціями в порядку черговості в міру надходження путівок:

- учасників бойових дій – щороку строком на 18 – 21 день;
- інвалідів війни – позачергово щороку строком на 18 – 21 день;

– інвалідів із захворюваннями нервової системи (з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку) відповідно до медичних рекомендацій, з них: I та II груп – до санаторіїв спінального профілю з лікуванням строком на 35 днів; III групи – до санаторіїв неврологічного профілю з лікуванням строком на 18 – 21 день.

Для одержання путівки особи повинні перебувати на обліку в органах соціального захисту населення за зареєстрованим місцем проживання, а такі, що переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення бойових дій, – за фактичним місцем проживання відповідно до довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення бойових дій.

Органи соціального захисту населення організовують направлення учасників антитерористичної операції до підприємств, установ, організацій та закладів будь-якої форми власності, які здійснюють психологічні реабілітаційні заходи.

За державні кошти надаються зазначені послуги, а також послуги протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями, які відсутні в Україні; забезпечення житлом осіб, які брали безпосередню участь в бойових діях і втратили функціональні можливості нижніх кінцівок.

Також відповідною постановою Кабінету Міністрів України (Постанова КМУ від 01.10.14р. № 518) надано доручення Міністерству закордонних справ України сприяти Державній службі у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції та Українському науково-дослідному інституту протезування, протезобудування та відновлення працездатності в налагодженні контактів з провідними закордонними підприємствами, установами та організаціями, що надаватимуть спеціалізовану допомогу з протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, учасникам антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок, а також налагодити контакти з іноземними урядовими та неурядовими організаціями, які сприятимуть отриманню відповідної допомоги.

За 2017 р. Державна служба України з питань праці отримала близько 200 звернень щодо порушень прав учасників АТО, зокрема це стосується дотримання права на гідну працю та соціальні гарантії на збереження робочих місць і виплату заробітної плати (сума боргу по зарплаті – 2 млрд грн) тим, хто був прийнятий на військову службу під час мобілізації [5].

Отже, створення ефективної системи соціального захисту військовослужбовців – це важливе та актуальне завдання держави по гарантуванню національної безпеки.

Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, сьогодні є:

- створення єдиного реєстру учасників ЗСУ, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації; забезпечення гарантованого виконання державою прав інвалідів-учасників ЗСУ; підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні бойових дій тощо);

- побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців;

- створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;

- підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників ЗСУ та членів їхніх сімей;

- удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби;

- створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації;

- забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Забезпечення належного рівня грошового забезпечення військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, передбачає:

- перегляд застарілих схем формування посадових окладів військовослужбовців, зокрема осіб офіцерського складу Збройних сил України, Національної гвардії та Держспецтрансслужби, а також осіб рядового і начальницького складу за військовими званнями (по деяких посадах розміри цих окладів не переглядалися з 1999 р.);

- збільшення державного фінансування додаткових витрат Міністерства оборони України на виплату грошової допомоги сім'ям загиблих і пораним військовослужбовцям, які брали участь в ЗСУ, речового забезпечення військовослужбовців, харчування та надання медичної допомоги особовому складу;

- наближення розміру грошового забезпечення українських військовослужбовців до розміру грошового забезпечення військовослужбовців інших, зокрема сусідніх держав.

Для подальшої активізації процесу вирішення житлових проблем сімей військовослужбовців-учасників ЗСУ необхідно:

- забезпечити реалізацію переважного права на отримання житла сім'ям військовослужбовців-учасників ЗСУ, які не мають власного житла, орендують житло на комерційних умовах, проживають у гуртожитках (комунальних квартирах) та/або перебувають на квартирному обліку в гарнізонах, військових частинах, органах місцевої влади.

Експерти пропонують запровадити таку практику, коли військовослужбовець, який потребує поліпшення житлових умов і перебуває на квартирному обліку, підписуючи контракт на службу в зоні бойових дій, одночасно отримує ордер на службову квартиру, яка переходить у його власність після закінчення терміну контракту та виконання його умов [31];

- надати військовослужбовцям-учасникам ЗСУ, а також членам їхніх сімей переважне право на участь у загальнодержавних житлових програмах, зокрема у цільовій Програмі будівництва (придбання) доступного житла («Доступне житло» 70 на 30 %);

- надати дітям військовослужбовців-учасників ЗСУ переважне право на отримання пільгового молодіжного кредиту в межах програми, яку реалізує Державний фонд молодіжного житлового будівництва;

- забезпечити безоплатне надання військовослужбовцям-учасникам ЗСУ земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва.

Із метою адекватного фінансування пільг і компенсацій військовослужбовцям, які сьогодні беруть участь у бойових діях на сході країни, та членам їхніх сімей, доцільно:

- здійснити повний аудит наявної системи пільг і компенсацій, ввести їх електронну реєстрацію, що дасть можливість вивільнити значні кошти, які використати на пільги учасникам ЗСУ;

- в умовах зростання вартості житлово-комунальних послуг надати батькам та іншому з подружжя, дітям військовослужбовців або працівників органів внутрішніх справ, які перебувають у зоні бойових дій, 50 % знижки при оплаті користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством, а також 50 % знижки плати за користування комунальними послугами в межах середніх норм споживання;

- забезпечити збільшення (індексацію) розміру одноразової грошової допомоги відповідно до рівня інфляції для військовослужбовців та працівників МВС у разі їх загибелі (смерті), встановлення інвалідності або в разі часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності при виконанні службового обов'язку;

- завершити роботу, направлену на усунення диспропорцій у розмірах компенсацій у разі загибелі (смерті) військовослужбовців, які належать до різних державних відомств.

Для полегшення адаптації військовослужбовців-учасників ЗСУ до процесів мирного життя необхідно запровадити відповідні програми соціальної інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації постраждалих учасників ЗСУ.

Потребує створення система психологічної та фізіологічної

(протезування) реабілітації, у тому числі створення мережі регіональних центрів психологічної реабілітації, забезпечених інноваційними технологіями та сучасним обладнанням. Соціальна інтеграція потребує об'єднання зусиль психологів, які б надавали необхідну допомогу для соціальної адаптації.

Потребує вдосконалення процес забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників ЗСУ, що передбачає розробку та запровадження відповідних бюджетних програм, розширення мережі недержавних і закордонних закладів реабілітації, спрямування на це коштів волонтерських і міжнародних організацій тощо.

Доцільно передбачити особливий режим реалізації для демобілізованих учасників ЗСУ конституційного права на працю, а також захист їх соціальних і трудових прав, зокрема надати додаткові гарантії щодо працевлаштування, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Для цього слід внести додаткові зміни до чинного трудового законодавства України, зокрема в Кодекс законів про працю та Закон України «Про зайнятість населення». Державна служба реєстру учасників ЗСУ, що дозволить Україні з питань праці має зосередитись забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та соціального забезпечення.

Із часу створення Збройних Сил України законодавством України була встановлена система соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Незважаючи на конституційні гарантії соціального захисту військовослужбовців нині ця система поки не забезпечує повновагомого необхідного рівня соціального захисту військовослужбовців, що негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, як наслідок на стан боєготовності Збройних Сил України.

Подальше удосконалення системи соціального захисту військовослужбовців в Україні вимагає першочергового удосконалення нормативно-правової бази, себто прийняття нормативно-правових актів, які будуть відповідати сучасному стану суспільних відносин та реальним економічним можливостям держави. Це слід забезпечити тільки шляхом монетизації пільг, заміни натуральних видів забезпечення на цільові грошові

виплати та наближення їх до європейських стандартів. При цьому найголовнішою умовою є суворі відповідність бюджетних асигнувань на утримання Збройних Сил України наявному обсягу прав, гарантій, пільг і компенсацій для військовослужбовців, передбачених чинним законодавством без будь-яких винятків і обмежень.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ

3.1. Удосконалення соціального та правового аспектів соціального забезпечення військовослужбовців

Об'єктивною необхідністю економічного зростання та суспільної прогресії є турбота про людину та створення умов для його гармонійного розвитку. Відсутність уваги до соціального становища громадян, соціальних аспектів праці, побуту, відпочинку суперечить принципам соціальної держави, веде до соціальної напруженості в суспільстві.

У будь-якому суспільстві існують групи населення, які в силу тих чи інших причин не можуть самостійно підтримувати свій дохід на рівні притаманного даному суспільству життєвого стандарту. В інтересах таких категорій громадян здійснюються заходи спеціального соціального захисту. На сьогоднішній день в такому забезпеченні з боку держави та суспільства залежні не тільки інваліди, багатодітні сім'ї, пенсіонери, але й військовослужбовці. Військові сили реалізують головну суспільну потребу в захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності країни, забезпечують безпеку громадян.

Разом з тим військовослужбовці, що проходять військову службу за контрактом, в силу специфіки їхньої праці, утворюють особливу соціально-професійну групу. В даному дослідженні визначено, що військова праця – це частина загальної суспільної праці, яка є гарантом достойної праці всіх працівників і носить всеохоплюючий характер для його суб'єктів, що проявляється в його особливості: визначальній ролі військових функцій, наявності обмежень у громадянських, особистих, політичних та соціально-економічних прав, високої мобільності.

Праця військовослужбовців, які надають послуги з національної безпеки, створює умови для достойної праці всіх працюючих. Відповідно, будучи гарантом достойної праці в країні, труд військовослужбовців повинен відповідати вимогам, пред'явленим до достойної праці: 1) виплата достойної заробітної плати; 2) хороша охорона здоров'я та житлові умови.

Функціонування соціальної охорони військовослужбовців відбувається у військово-соціальній сфері. Вона є складовою частиною одночасно і соціальної, і військової сфери, що включає в себе як соціальну інфраструктуру, так і військово-соціальну інфраструктуру, яка представляє собою мережу підвідомчих Міністерству Оборони організацій, що надають послуги у сфері культури та дозвілля, масових комунікацій, фізкультури та спорту, охорони здоров'я, освіти, торгівельно-побутового обслуговування. Соціальна захист військовослужбовців визначається як система соціально- економічних відносин по забезпеченню та підтримці, у разі впливу професійних ризиків, гідного соціального становища військовослужбовців та членів їх сімей.

Соціальна захист військовослужбовців має специфічне суспільне призначення. Система соціального захисту військовослужбовців повинна функціонувати у відповідності до принципу соціальної справедливості. Нами сформульовані наступні особливості системи соціального захисту в ЗСУ:

- поширюється не тільки на особу військовослужбовця, але і на соціальне забезпечення членів його сім'ї, і продовжується і після відправки його в запас (відставку);
- спрямована на стимулювання добросовісної служби та компенсацію законодавчого обмеження ряду їх загальнодержавних прав та свобод;
- закріплено законодавчо норм права на загальнонаціональному та місцевих рівнях;
- фінансується виключно за рахунок коштів бюджету;
- забезпечується головним чином за рахунок грошової допомоги.

Військовослужбовець повинен володіти, по-перше, всією повнотою заходів соціального захисту як громадянина, державного службовця, а другий,

додатково до них – розвиненою системою заходів спеціального (професійного) соціального захисту, яка повинна сприяти створенню умов для достойної праці. Достойні умови праці та його достойну винагороду вимагають додаткових витрат, але у військовій сфері вони виправдовуються, так як підвищується продуктивність і ефективність праці і в результаті підвищується загальна безпека країни. Таким чином, соціальна захист військовослужбовців є додатковим забезпеченням військово-економічної безпеки нашої держави.

Функції системи соціального захисту військових служб аналогічні функціям системи соціального захисту населення, але мають свою специфіку, яка зумовлена особливостями праці та соціально-трудоких відносин у структурі військових сил. Системою соціального забезпечення військових служб виконуються наступні функції.

1. Економічна функція полягає у створенні умов для формування спеціальних фондів ресурсного забезпечення заходів щодо соціального захисту військовослужбовців.

2. Відтворювальна функція забезпечує військовикам обсяг потреб матеріальних благ и услуг, який є достатнім для розширеного відтворення їх робітничих сил.

3. Інтегративна функція – співвідношення інтересів членів сімей військовослужбовців та інтересів військової служби.

4. Стимулююча функція забезпечує вирішення питань мотивації різним видам військової праці, створює умови для забезпечення національної безпеки держави шляхом надання комплексу соціально-економічних вигод та гарантій для «особистісного чинника» бойової готовності військ.

Забезпечити достойний рівень життя запрошені професійні пільги. Держава, надаючи військовим певні пільги та переваги у відповідності зі своїм соціальним статусом, повинна тим самим створювати їм такі життєві умови, при яких вони цілком віддавали свій службовий час на свою безпосередню роботу, не думаючи про домашні складності.

Система соціального захисту військовослужбовців складається з чотирьох елементів: 1) охорони життя та здоров'я; 2) пенсійне забезпечення; 3) матеріальне забезпечення; 4) забезпечення житлом.

У військово-соціальній сфері матеріальне забезпечення є аналогом системи мінімальних соціальних гарантій в системі соціального захисту населення і включає в себе грошову допомогу, професійні пільги та премії. Додаткові компенсаційні виплати є по суті професійними привілеями і діляться на щомісячні та одноразові. Додаткові стимулюючі виплати – премії, за допомогою яких система соціального захисту військовослужбовців виконує стимулюючу функцію.

В зв'язку з тим, що військовий труд пов'язаний зі особливим ризиком для життя, соціальне страхування приймає форму охорони життя та здоров'я і складається з обов'язкового державного страхування та медичного забезпечення. Військовослужбовець при звільненні за станом здоров'я або за досягненням крайнього віку (непрацездатний як військовослужбовець), і тому пенсійне забезпечення військовослужбовців є аналогом соціального забезпечення в системі соціального захисту населення.

У пенсійному забезпеченні військовослужбовців можна виділити пенсійне забезпечення за вислугою років, за інвалідністю та пенсію на втрату годувальника. Відокремлений елемент у структурі системи соціального захисту військовослужбовців – забезпечення житлом, так як крім того, що це одне з основних гарантій військовослужбовцеві, це ще й один з головних мотивів при виборі професії суб'єктів військової праці.

Ефективність системи соціального захисту багато в чому залежить від організаційної підсистеми сфер соціального захисту населення. Структура організації системи соціального захисту військовослужбовців включає в себе органи державної влади та органів безпосередньо в структурі Міністерства оборони України. Соціальна захист військовослужбовців здійснює служби Міністерства оборони, органи управління оперативного командування, територіальні органи (військові комісії), а також командири (начальники) на

локальному рівні у військових частинах. При цьому економічна функція системи соціального захисту військовослужбовців здійснюється на національному рівні, економічна та розвідувальна функції виконують командири всіх рівнів безпосередньо в структурі ВСУ, а інтегративну функцію здійснюють переважно військові комісії та командири на місцях [20].

У структурі ЗСУ можна виділити відповідні рівні регулювання: державний рівень, оперативне командування (кол. військовий округ), військовий гарнізон та військова частина. Кожному рівню відповідають свої об'єкти регулювання соціально-трудої сфери.

Необхідна розробка нової для військового права сфери – правового регулювання державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Належне державне забезпечення осіб, звільнених з військової служби і правове регулювання даної сфери, є не менше важливою гарантією добросовісного виконання військовослужбовцям свого конституційного обов'язку із захисту Батьківщини, ніж їх права із матеріального забезпечення в період проходження ними військової служби. Відсутність в даний час належної соціально-правової основи правового регулювання державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, безперечно, знижує зацікавленість в добросовісному виконанні військовослужбовцям своїх посадових обов'язків, що почасти негативно впливає на стан військової дисципліни і законності в ЗСУ та інших військових формуваннях, знижує рівень їх бойової готовності.

Законодавство про державне забезпечення осіб, які перебувають на військовій службі та звільнених з військової служби, є сукупністю правових норм, регулюючих однорідні суспільні відносини, що виникають в процесі державного забезпечення осіб, які перебувають та звільнені з військової служби. Тривалий час основними елементами даного законодавства були підзаконні нормативні акти. В даний час законодавство про державне забезпечення військовиків є системою, елементами якої є конституційні положення, норми законів, укази Президента, ухвали Уряду та ін.

Це спричиняє складність вживання і виконання даного законодавства. Крім того багато аспектів державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, в даний час не знайшли свого законодавчого закріплення. Все це істотно обмежує права громадян даної категорії.

Соціально-правове регулювання вітчизняної системи державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, разом з соціально-економічним і морально-психологічним регулюванням є найзначущішим компонентом. Правове регулювання – це базис, фундамент побудови всієї системи соціального захисту осіб, звільнених з військової служби.

Деяка складність розробки правового регулювання полягає в тому, що військове законодавство є сукупністю відособлених правових норм, регулюючих комплекс суспільних відносин, що складаються у зв'язку з реформуванням і функціонуванням ЗСУ. Правове регулювання державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби повинне відображати в собі всі ті особливості, які властиві нормам військового законодавства в цілому.

По-перше, правове регулювання повинне мати комплексний характер даної галузі законодавства, що утілює нормативно-правові акти, регулюючі різні групи суспільних відносин (державних, адміністративних, кримінальних, фінансових і інших).

По-друге, воно повинне враховувати саме централізований характер військового законодавства.

По-третє, правове регулювання повинне враховувати і те, що військове законодавство найбільш детально регламентує різні сторони суспільних відносин, що складаються в ЗСУ.

Система правового регулювання всього комплексу питань, пов'язаних з державним забезпеченням осіб, звільнених з військової служби, охоплює всі сторони їх життя, різноманітні аспекти взаємодії держави і колишніх військовослужбовців, членів їх сімей, комплекс проблем соціально-економічного, правового і іншого характеру, а тому вимагає особливої уваги з погляду наукового осмислення і організації ефективного управління.

Як показує проведений аналіз, сучасна державна система забезпечення прав і інтересів військовиків знаходиться на початковому етапі становлення, в її функціонуванні є істотні проблеми. Головні з них пов'язані з необхідністю вдосконалення законодавства по її забезпеченню і відпрацювання механізму здійснення на практиці.

Державне забезпечення військових є невід'ємною складовою частиною соціальної політики будь-якої держави. Воно передбачає собою систему підготовки осіб, звільнених з військової служби до життя в цивільних умовах, закономірно потребує від органів державної влади і військового управління для забезпечення гідного життя військовій людині після звільнення.

Сьогодні, на етапі реформування ЗСУ, за наявності безлічі невирішених проблем, особливо з житлом, як ніколи раніше найактуальнішою, щонайгострішою необхідністю постає упровадження і зміцнення і «по вертикалі», і «по горизонталі» дієвої системи правового захисту осіб, звільнених з військової служби і членів їх сім'ї.

Для підвищення ефективності правового регулювання державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби доцільне рішення наступного комплексу задач:

- правова оцінка ситуації в країні із забезпеченням захисту інтересів даної категорії громадян на підставі наукового аналізу правової практики, широкого кола статистичних даних, моральної статистики (у тому числі і Міністерства оборони), а також на підставі різноманітних досліджень по даній проблематиці. Це допомогло б уловлювати імпульси для законодавчої діяльності безпосередньо з життя, вносячи своєчасні і необхідні корективи;

- розробка короткострокового, середньострокового і довгострокового прогнозів динаміки соціально-політичної обстановки в Україні, ходу військової реформи і розробки законодавчих актів, які зможуть забезпечити нормативно-правову базу захисту військовослужбовців, що звільняються у зв'язку з реформуванням ЗСУ;

- виявлення і оцінку латентних проблем соціальної захищеності осіб, звільнених в запас або відставку, зокрема утиски їх прав і особистої гідності, відробіток системи отримання подібної інформації;
- вдосконалення критеріїв оцінки результатів і виробітку заходів по поліпшенню роботи різних ланок системи державного забезпечення, органів державного і військового управління, виступаючих гарантами реалізації прав і пільг особам, звільненим з військової служби;
- упровадження у вітчизняну практику кращого зарубіжного досвіду в державному забезпеченні осіб, звільнених з військової служби.
- для осіб, що підлягають звільненню з військової служби в час, що відводиться для командирської і суспільно-державної підготовки, проводити заняття за спеціальною програмою.

Важлива сторона взаємодії законотворчої діяльності і практики відносно військовослужбовців, котрі звільняються в запас, – наявність добре працюючого механізму реалізації законів. При ухваленні всіх правових актів повинен бути визначений і строго виконуватися порядок їх вступу в силу, виділення потрібних ресурсів для їх реалізації.

Заслуговує спеціального дослідження і питання про підвищення ефективності діяльності військових комісаріатів в справі державного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Не виключено, що знадобиться спеціальний закон, який по-новому визначить їх статус, права і обов'язки по вирішенню на місцях питань соціального захисту військовослужбовців. Звичайно ж, військові комісаріати повинні мати і більше прав.

Не менше гострою є проблема виділення достатніх фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення реалізації соціально-економічних прав, передбачених особам, звільненим з військової служби згідно законодавства.

У ході даного дослідження зроблена спроба:

- порівняльного аналізу переліку прав і пільг у осіб, звільнених з військової служби;
- поглибленого вивчення правової практики обігу осіб, звільнених з військової служби до судових органів з питань захисту своїх прав;
- вироблення рекомендацій по розробці програми з підвищення ефективності захисту прав військовослужбовців;
- дослідження особливостей правового статусу і необхідності розвитку системи пільг для учасників ЗСУ і т. ін.

У даний час законодавче закріплення державного забезпечення військовослужбовців представлено сукупністю численних правових актів, виданих різними державними органами, і тому мають різну юридичну силу і сферу дії. Наслідком такого різноманіття правових джерел є їх малодоступність, а іноді і суперечність відповідних норм, що природно утрудняє реальне здійснення громадянами своїх прав і пільг. З цих причин залишає бажати кращого, на наш погляд, і якість пропаганди з питання про державне забезпечення військовиків, що займає в системі соціально-правового виховання осіб, даній категорії далеке не останнє місце. Звідси очевидна необхідність наукової систематизації і вдосконалення законодавства.

Вдосконалення законодавства про державне забезпечення багато в чому залежить від правильного, науково обґрунтованого відбору відповідних правових норм на основі з'ясування природи, суті і особливостей пільг, їх загальних рис і взаємозв'язку з суміжними соціальними та правовими інститутами.

Твердою гарантією виконання законодавства про державне забезпечення військових, діяльність органів виконавчої влади, суб'єктів федерацій, органів місцевого самоврядування, в точній відповідності із законом. Нагляд за дотриманням законодавства про державне забезпечення здійснюють військові і територіальні прокурори.

Разом з тим механізм їх реалізації ще відпрацьований недостатньо, також недостатні поки і засоби, що виділяються на реалізацію цих пільг.

Є потреба в більш чіткому і універсальному соціальному та правовому регулюванні система гарантій фактичного надання пільг.

Відповідні правові відносини повинні містити не тільки право на пільгу одного суб'єкта (громадянина), але і закріплений законом обов'язок по її наданню іншого суб'єкта (державного органу або посадовця). Крім того, слід посилити контроль і за реалізацією цих пільг. Необхідною умовою вдосконалення законодавства про державне забезпечення є його систематизація і, кінець кінцем, кодифікування.

Не можна не відзначити, що якість законодавчого регулювання державного забезпечення звільнених військовослужбовців залишає бажати кращого. Законодавство рясніє оцінними поняттями (наприклад, першочергові, позачергові права і пільги). Подібний правотворчий прийом, втілений в названих законодавчих актах, зважаючи на несприятливу економічну ситуацію, спаду промислового і сільськогосподарського виробництва, інфляційних процесів, через відсутність чітко продуманого механізму його реалізації, явно декларативний. Очевидно, що дані поняття, не будучи конкретизованими, при перекладі на юридичну мову втрачають своє соціальне значення.

Загалом норми, що закріплюють соціально-економічні гарантії державного забезпечення осіб, які перебувають у ЗСУ та осіб, звільнених з військової служби, потребують подальшого розвитку і спеціального законодавчого закріплення.

На сьогоднішній день механізм реалізації правових актів по державному забезпеченню громадян, звільнених з військової служби, і членів їх сімей залишається поки найуразливішим моментом в теорії і практиці.

Законодавча база державного забезпечення громадян, звільнених з військової служби, і членів їх сімей знаходиться в постійному оновленні і вдосконаленні. Її зміцнення і системний розвиток – настійна потреба сьогоднішнього дня, один з найважливіших напрямків законодавчої діяльності органів влади.

Необхідно також зробити додаткові зусилля по зближенню законодавства колишніх союзних республік з питань соціального забезпечення військових пенсіонерів. Створення модельних нормативно-правових актів по державному забезпеченню колишніх військовослужбовців СРСР полегшила б положення мільйонів колишніх радянських громадян, що виявилися за межами своєї етнічної Вітчизни.

В умовах загальної соціально-економічної нестабільності в справі державного забезпечення громадян, звільнених з військової служби не можна всі надії покладати тільки на бюджет. Свою роль можуть і повинні зіграти різного роду локальні соціальні програми, формування яких повинне здійснюватися за участю органів виконавської влади.

3.2. Шляхи удосконалення соціального забезпечення українських військовослужбовців

У 2017 р. Президент України підписав два важливих закони щодо підвищення соціального захисту військових та членів їх сімей. У присутності міністра оборони С. Полторака, начальника Генерального штабу В. Муженко та координаторів центрів допомоги учасникам АТО О. Ліпіріді та А. Янчевської П. Порошенко підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей» та Закон «Про внесення змін до статті 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо надання членам сімей загиблих пільг без урахування середньомісячного сукупного доходу сім'ї». Глава держави зазначив, що документи стали результатом величезної роботи за участі

Міністерства оборони, Генерального штабу, волонтерів, депутатів Верховної Ради, завдяки якій розроблена програма щодо підвищення рівня захисту військовослужбовців [33].

Президент Порошенко особливо наголосив на важливості підвищення рівня грошового забезпечення та грошової компенсації родинам військових, які

загинули на передовій, та пораненим бійцям. Він також указав на потребу у забезпеченні ветеранів АТО якісним лікуванням та наданні можливість пройти реабілітацію, в тому числі психологічну. Він наголосив на принциповості позиції щодо покращення рівня захисту та надання додаткових пільг, незалежно від рівня матеріального забезпечення родини – безкоштовне отримання ліків, медичних послуг, 50-ти відсоткова знижка на сплату житла, користування комунальними послугами тощо. Президент нагадав, що в 2014 році мобілізований снайпер отримував 600 грн на місяць, а сьогодні снайпер в зоні ООС отримує близько 600 грн на день [11].

Крім того, він доручив підвищити рівень доплати для військових, які перебувають на першій лінії в зоні ООС. На першій лінії сьогодні рівень доплати має становити 7,5 тис. грн до рівня забезпечення. І загальне грошове забезпечення має становити не менше 15 тис. грн. Безперечно, що крім патріотизму, це буде дуже потужна мотивація і адекватна відповідь держави, яка піклується про своїх військовослужбовців. Він також додав, що спільними зусиллями з волонтерами вдалося суттєво покращити рівень речового, харчового, медичного, логістичного забезпечення та озброєння.

Президент П. Порошенко також відзначив важливість грошової компенсації сім'ям військових, які загинули на передовій, і пораненим захисникам. «Ми навіть у цих важких умовах прийняли рішення про те, що підвищуємо на 50 % (грошову компенсацію – ред.) і сім'я отримає понад 1,2 млн грн від держави – якщо це (загибель військового ред.) відбулося безпосередньо в бою. Також на 50 % , з 400 тис. до близько 640 тис. грн підвищилася компенсація в разі інвалідності І групи» [11].

За словами президента, також важливо забезпечити ветеранів АТО (нині – ООС) якісним лікуванням та надати можливість пройти реабілітацію, зокрема психологічну. Він відзначив принципову позицію щодо поліпшення рівня захисту та надання додаткових пільг, незалежно від рівня матеріального забезпечення сім'ї – безкоштовне отримання ліків, медичних послуг, 50- відсоткова знижка на оплату житла, користування комунальними послугами тощо [11].

У свою чергу міністр оборони С. Полторак зазначив, що для військових важливий соціальний захист, оскільки агресія триває, і українські військовослужбовці кожен день ризикують своїм життям і здоров'ям. Начальник Генштабу В. Муженко підкреслив, що військові, які щоденно ризикують своїм життям та здоров'ям, мають бути впевнені, що держава захистить їх та їхні родини. Волонтер А. Ліпіріді наголосив, що волонтери, громадські організації, керівництво Міноборони і Генштабу кожен зі своєї сторони працюють, щоб допомогти військовим. Перші дві ініціативи – Центр допомоги учасникам ЗСУ і Уповноважений президента з питань реабілітації учасників ЗСУ мають співпрацювати для вирішення третьої ініціативи президента – здійснення психологічної і будь-якої іншої реабілітації [50].

6 квітня 2017 р. Верховна Рада 249 голосами парламентарів прийняла закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей» (законопроект №2406), яким в півтора рази збільшуються виплати сім'ям загиблих під час виконання обов'язків військовослужбовців. Документ прийняли з поправками, озвученими заступником міністра фінансів під час розгляду в сесійній залі [4].

Згідно з цими пропозиціями, одноразову грошову допомогу виплачуватимуть у розмірі 750-кратного (до цього був чинним 500-кратний) прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня календарного року, сім'ям військовослужбовців, які загинули під час виконання ним обов'язків військової служби. А 13 квітня Верховна Рада 269 голосами прийняла закон «Про внесення змін до статті 15 закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їхнього соціального захисту» (законопроект №5713), який скасовує середньомісячний дохід як умову для надання низки пільг сім'ям загиблих учасників війни [4].

Вслід за зміною порядку нарахування грошового забезпечення військовослужбовців, Уряд готує також зміни пенсійного законодавства для військовослужбовців. Кабінет Міністрів України, 30 серпня, за пропозицією

Міністерства оборони України змінив порядок нарахування грошового забезпечення військовослужбовців, прийнявши відповідну постанову.

Постановою передбачалося з 1 січня 2018 р. істотне підвищення посадових окладів та окладів за військове звання із одночасною відміною більшості надбавок та додаткових виплат. Тобто незважаючи на підвищення посадових окладів у 4 – 5 разів, а окладів за звання у 10 – 15 разів, загальний розмір грошового забезпечення істотно не збільшиться. Але його більшу частину (близько 60 %) повинно було скласти постійні складові (оклади за звання та посаду, надбавка за вислугу років), на відміну від 10 – 15 % їх частки зараз [61].

У серпні 2017 р. Міністр соціальної політики А. Рева анонсував зміни до законодавства з пенсійного забезпечення військовослужбовців. Підвищення пенсій військовослужбовцям визначатиметься новим законом про пенсійне забезпечення. Цим законом – законом про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – пенсії військовослужбовцям не регулюватимуться. Наступний законопроект у рамках пенсійної реформи, вже 2-го етапу, визначатиме пенсійне забезпечення військовослужбовців, до якого ми приступимо в жовтні місяці 2017 р. [61].

Право на одноразову грошову допомогу. Порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги в разі звільнення військовослужбовцям, призваним на військову службу у зв'язку з мобілізацією, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 460.

Так, згідно з вимогами пункту першого військовослужбовцям, які були призвані на військову службу в зв'язку з мобілізацією та звільняються зі служби після прийняття рішення про демобілізацію (крім військовослужбовців строкової військової служби), виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 4 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний місяць служби, але не менше ніж 25 відсотків місячного грошового забезпечення. Допомога виплачується з розрахунку місячного

грошового забезпечення (без урахування винагород), на яке має право військовослужбовець на день звільнення.

Слід зазначити, що військовослужбовцям у разі звільнення з військової служби за службовою невідповідністю, у зв'язку з позбавленням військового звання, у зв'язку з обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, допомога не виплачується.

Порядок отримання статусу учасника бойових дій.

Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції або забезпеченні її проведення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413 (зі змінами) [61].

Відповідно до вказаного Порядку військовослужбовцям, які брали безпосередню участь у антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах проведення антитерористичної операції, і яким на день виключення зі списків особового складу військової частини не наданий статус учасника бойових дій, видається комплект документів, необхідних для надання цього статусу через військові комісаріати, де вони будуть перебувати на військовому обліку, для надання їх до комісій обласних військових комісаріатів, Київського міського військового комісаріату.

Аби «відновити престиж і привабливість військової служби» та залучити громадян України до лав Збройних сил на контракт, зарплату рядовим встановили на рівні 7 тисяч грн., командирам відділень – 8 тисяч, командирам взводів – 9,5 тисячі, ротним – 11 тисяч, комбатам – 13 тисяч, командирам бригад – 16 тис.

Таким чином, «базові» зарплати зросли більш ніж удвічі, переважно у 2,5 рази, а для рядових стрільців – майже втричі.

Також в Міноборони нагадують, що з січня 2017 р. підвищено розмір «бойових» надбавок за службу в зоні ООС: на лінії бойового зіткнення на глибину ротних опорних пунктів першого ешелону додають щомісяця 6000 грн., в інших місцях дислокації в межах визначеного району ООС – 2400 грн.

Варто зазначити, що у 2016 році за «першу лінію АТО» доплачували 4200 грн., за іншу дислокацію в зоні АТО – 1200 грн. Причому розмір цих доплат не залежить від звань і посад.

У перші два роки війни на Сході (2014 – 2015) АТОВцям доплачували незалежно від «лінії» ще одну зарплату. Для стрільця це було від 2500 грн., для комбата – 6500 грн. Тепер встановлено справедливий підхід.

Представники Міністерства оборони заявляють, що з 1 січня поточного року держава фінансує в повному обсязі показники бюджету для ЗСУ, які стосуються соціальних складових, «заборгованості з цих виплат немає». При цьому «виплата підйомної допомоги в першу чергу здійснюється військовослужбовцям бойових частин, які перебувають у районі ООС». У тому числі в січні – лютому в повному обсязі профінансовано виплату підйомної допомоги, виплату належного грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, які є заручниками або вважаються зниклими безвісти. Також фінансисти МОУ розповіли, чи планується підвищення зарплат та іншого грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил.

Департаментом фінансів МО України на виконання програми діяльності уряду ще минулого року було розроблено проект постанови щодо реформування системи грошового забезпечення військовослужбовців. Вона передбачає кардинальні зміни структури нарахувань і, зокрема, розмірів посадових окладів та окладів за військовими званнями. Зараз ця постанова перебуває на погодженні у Міністерстві фінансів. Є відповідне доручення прем'єр-міністра щодо прискорення цієї роботи.

«У проекті даної постанови ми відмовилися від старих підходів до формування розміру грошового забезпечення. У його основу покладено тарифні коефіцієнти, тобто кожний розмір виплати має відповідний коефіцієнт. Це дасть можливість у разі зміни останнього(коефіцієнту) автоматично переглядати розміри грошового забезпечення. Його гарантовані складові (посадовий оклад, оклад за військове звання, надбавка за вислугу років і премія) будуть становити близько 60 – 70 відсотків грошового забезпечення.

Решта – стимулюючі виплати. До речі, зараз у нас їх більше як 40 видів. Такий принцип стосуватиметься військовослужбовців усіх категорій» [61].

Також у фінансовому підрозділі Міністерства оборони прокоментували таке питання, як матеріальна допомога на вирішення соціально-побутових проблем для військових ЗСУ.

Матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань не є гарантованою виплатою. Рішення про її виплату та розмір (не більше ніж розмір місячного грошового забезпечення військовослужбовця) приймає командир військової частини окремо по кожному рапорту військовослужбовця у випадках, коли він дійсно її потребує у зв'язку із певними сімейними обставинами.

Перенесення таких виплат із минулого на поточний рік не передбачено законодавством.

У 2017 р. граничний обсяг видатків на виплату зазначеної матеріальної допомоги доведено до кожної військової частини, що дає змогу відповідним командирам (начальникам) приймати рішення про виплату матеріальної допомоги та її розмір, виходячи з наявного ресурсу», заявили представники МОУ.

Далі стали відомі деякі положення законопроекту, підготовленого Міністерством соціальної політики, з метою внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», серед яких зокрема:

Поступове підвищення мінімальної вислуги для призначення пенсії з 25 до 30 років:

– чинна норма: мінімальна календарна вислуга необхідна для виходу на пенсію за вислугою років поступово збільшується (на півроку щорічно) до 25 років на 1 жовтня 2020 р. (на сьогодні необхідно мати 23 роки);

– зміни: поступове підвищення мінімальної календарної вислуги для призначення пенсії з 25 до 30 років – на півроку щорічно з 2021 по 2030 рік.

Зміна бази для нарахування пенсії:

- чинна норма: пенсія обчислюється з окладів за посадою, військовим званням, надбавки за вислугу років, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавки, доплати) та премії;

- зміни: пенсія обчислюється з окладів за посадою, військовим званням та надбавки за вислугу років.

Збільшення максимального розміру пенсії з 70 % до 80 % :

- чинна норма: максимальний розмір пенсії за вислугу років не повинен перевищувати 70 процентів відповідних сум грошового забезпечення;

- зміни: підвищення максимального розміру пенсії до 80 % грошового забезпечення, з якого обчислюється пенсія.

Збільшення максимального розміру пенсії військовослужбовцям, які звільняються у зв'язку з реформуванням ЗСУ з 65% до 70%:

- чинна норма: максимальний розмір пенсії військовослужбовцям, які звільняються у зв'язку з реформуванням ЗСУ, становить 65 % ;

- зміни: підвищення максимального розміру пенсії до 70 % грошового забезпечення, з якого обчислюється пенсія.

Збільшення віку для призначення пенсії військовослужбовцям, які звільняються у зв'язку з реформуванням ЗСУ з 45 до 50 років:

- чинна норма: призначення пенсій військовослужбовцям, які звільняються у зв'язку з реформуванням ЗСУ, при досягненні 45-річного віку і наявності в них вислуги 20 календарних років і більше;

- зміни: підвищення віку для призначення такої пенсії до 50 років.

Збільшення віку, страхового стажу та військової вислуги для набуття права на пенсії за «сумісним» стажем:

- чинна норма: призначення пенсії за вислугу років у разі досягнення на день звільнення 45-річного віку, за наявності страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12,5 календарних років становить військова служба;

- зміни: поступове, протягом 2019 – 2027 рр., підвищення щороку на півроку: віку до 50 років, загального стажу до 30 років, вислуги військової служби до 17,5 років.

Це неповний, але саме першочерговий, список можливих змін до пенсійного законодавства військовослужбовців.

3.3. Система оцінювання рівня соціально-правового стану військовослужбовців як механізм удосконалення системи їх соціального забезпечення

Для оцінки рівня соціально-правового стану військовослужбовців у військовій частині серед особистого складу нами у 2017 році проводилося соціологічне опитування. В ньому взяли участь офіцери, прапорщики, солдати, які проходять службу за контрактом, солдати строкової служби, цивільні службовці (загалом 100 осіб).

Головний вектор соціального розвитку Збройних Сил учасники опитування вважають забезпечення в повному обсязі та своєчасності реалізації соціальних гарантій, встановлених законодавством для військовослужбовців, цивільного персоналу, громадян, звільнених з військової служби членів їх сімей (67 % опитаних). Входження у ряд кращих армій світу про основні показники соціального розвитку в якості цільового орієнтира розвитку стратегії назвали 64 % учасників опитування. 24 % опитаних вказали за орієнтир створення умов для розвитку соціального потенціалу Збройних сил у довготерміновій перспективі. Тут можна було обрати два варіанти відповіді.

В оцінці пріоритетності напрямків соціального розвитку української армії найбільш актуальними для себе більшість опитаних розцінили наступні.

На запитання «Підвищення культури та дозвілля, фізичної культури та спорту, інформаційного та торгівельно-побутового обслуговування військовослужбовців, цивільного персоналу Збройних Сил, громадян, звільнених із військової служби та членів їх сімей» 57 % опитаних оцінюють необхідність покращення у сфері культури, спорту та дозвілля 22 % опитаних оцінюють цю проблему досить високо.

Відповіді на запитання «Удосконалення професійного навчання та підготовки військовослужбовців та цивільних службовців» розподіляються таким чином: 32 % опитаних вважають максимально пріоритетними питаннями професійного навчання, 41 % опитаних оцінюють пріоритет у даній сфері високим.

У ході аналізу даних опитаних нами виявлено, що чверть опитаних оцінюють пріоритетність збереження здоров'я військовослужбовців максимально високо, 52 % дають високі оцінки значимості вирішення проблем здоров'я.

Оцінка першочергової безпеки військової служби розподіляється таким чином: 53 % опитаних оцінили підвищення безпеки військової служби високою оцінкою, максимально високу пріоритетність вирішення даного питання дали 31 % опитаних.

Всі учасники опитування дали високі та максимально високі оцінки щодо покращення житлових умов військовослужбовців за першочергове значення соціального розвитку. Жоден з них не зазначив, що питанню удосконалення житлових умов військовослужбовців та їхніх сімей приділяється належну увагу. Оцінки розподілені таким чином: висока пріоритетність – 43 % опитаних, максимально висока пріоритетність – 57 % опитаних.

Нині це дуже серйозна соціальна проблема, для вирішення якої керівництво війська проводить послідовні практичні кроки. Причин такого стану в забезпеченні житлом військовослужбовців кілька. Основні із них – недостатнє фінансування будівництва, істотні труднощі з виділенням місцевими адміністраціями земель під забудову, пробіли в діючому законодавстві. Особливо відзначається низька забезпеченість житлом молодших офіцерів, що впливає на прийняття ними рішень про подальше проходження служби. Не менш гостро постає питання із забезпеченням сімей військовослужбовців службовим житлом. Для проживання 117 сімей, що мають право тільки на службові житлові приміщення, у військовій частині налічується тільки 26 приміщень. Недостатнє фінансування житлового будівництва впливає на стан справ із забезпеченням житлом військовослужбовців та їх сімей, які звільняються з військової служби в запас або відставку, а також громадян,

раніше звільнених з військової служби і тих, які перебувають на житловому обліку за місцем звільнення в запас.

У недавньому минулому у військовій частині склалася парадоксальна ситуація: почасти єдиним способом отримання житла було звільнення військовослужбовця.

В 2017 р. почала працювати пілотна програма житлового кредитування. Учасниками даної програми стали кілька сімей офіцерів вказаної військової частини. Програма розрахована на тих офіцерів, які приходять військову службу сьогодні. Суть її в тому, що в процесі служби на особистий рахунок офіцера держава перераховує гроші за оплату взятого кредиту на покупку квартири. Офіцери, які уклали контракт після 1 січня і виявляли бажання брати участь у цій системі, включені в реєстр для щорічного зарахування грошових коштів. Офіцер через кілька років може отримати помешкання, а повністю в його власність вона перейде після погашення вартості житла. Така система сприяє закріпленню офіцерів на військовій службі, які спокійно і чесно виконують свої обов'язки, знаючи, що сім'я мешкає в нормальних житлових умовах.

Наше дослідження показало, що високі та максимально високі оцінки підвищення рівня грошового забезпечення як першочергового напрямку соціального розвитку ЗСУ дала абсолютна більшість учасників опитування (87 %).

Підвищення грошової компенсації позитивно оцінюється всіма військовослужбовцями військової частини (99 %).

За якісно важливу першочергову задачу соціального розвитку ЗСУ більшість учасників опитування вказали забезпечення соціального захисту військовослужбовців (78 %).

За думкою учасників опитування першочергово вимагає посилення соціальної захищеності військовослужбовців та членів сімей військовослужбовців, котрі втратили годувальника. Тут можна було відзначити до трьох варіантів відповідей.

На думку більшості учасників опитування, достойне грошове утримання військовослужбовців, їх житлове, медичне, культурно-побутове, інформаційне забезпечення та інші соціальні гарантії повинні забезпечуватися незалежно від місця проходження військової служби, і забезпечити високий престиж військової служби. Більшість учасників опитування вважають, що рівень соціальних гарантій військовослужбовців повинен бути на рівні світових стандартів.

Примітним є те, що 72 % опитаних вважають, що соціальні гарантії повинні враховувати службово-посадове становище військовослужбовця, 22 % вважають, що соціальні гарантії не повинні залежати від службово-посадового становища військовослужбовця.

Така ж сама закономірність проявляється і при аналізі оцінок опитуваних для забезпечення соціальних гарантій, що забезпечують високий престиж військової служби. Більша частина опитаних (97 %) вважає, що соціальні гарантії повинні забезпечувати високий престиж військової служби.

Таким чином, результати дослідження показали, що більшість учасників опитування (83 %) вважають, що оцінку рівня задоволеності військовослужбовцями заходів, що проводяться в соціальній сфері Збройних Сил нашої держави, слід проводити з періодичністю один раз на квартал.

З огляду на це, варто підсумувати про те, що військовослужбовців непокоїть те ж, що й усіх інших громадян (матеріальний достаток, гідне утримання, комфортне житло для себе і своїх родин), з певними відмінностями, які спричинені специфікою військової служби (жертвність, допомога, захист).

З вищенаведеного зрозуміло, що нині слід продовжити вдосконалення організаційних аспектів системи соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців. Це може бути система координуючих органів, які, крім прямого підпорядкування на місцях командирів та начальників, структур військового управління, мають також вертикальну систему урахування та проходження інформації.

Необхідно перекласти інтегративну функцію із соціального забезпечення військовослужбовців до координуючих органів, крім цього, вони можуть

здійснювати контроль функціонування системи соціального захисту військовослужбовців та консультування військовослужбовців з питань соціального захисту. Пропонуємо також реорганізувати військові відділи в закладах соціального захисту військових та всебічно розширити їх сфери діяльності. Слід постійно збільшувати утримання військовослужбовців, особливо задіяних у обороні рубежів нашої країни від зовнішніх ворогів.

ВИСНОВКИ

1. Ефективна система соціального забезпечення, що охоплює все населення України, не тільки призводить до поліпшення їх добробуту, розширює і зміцнює трудові ресурси країни, але й сприяє економічному зростанню та стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Система соціальної підтримки, надання державних гарантій військовослужбовцям є невід'ємними частинами діяльності кожної держави. Актуальність проблеми соціального забезпечення військовослужбовців характеризується тим, що сучасний етап розвитку війська вимагає якісно нового відношення до проблеми реалізації встановлених законодавством гарантій військовослужбовців, підвищення їх соціального статусу, що реалізується за допомогою соціального захисту. Проведені організаційні та практичні заходи щодо оптимізації структури та функцій ЗСУ викликали необхідність упорядкування та систематизації інституту соціального забезпечення військовослужбовців.

2. Ретроспективний аналіз показує, що упродовж створення та розвитку Збройних Сил України у 1991–2018 рр. були ухвалені нормативно-правові акти, які стали основою нормативно-правової бази системи соціального захисту військовослужбовців. Проведений порівняльний аналіз соціального забезпечення українських військовослужбовців з соціальними нормами особового складу збройних сил країн-членів НАТО дає право твердити те, що на відміну від Збройних Сил України соціальні гарантії військовослужбовців держав Північноатлантичного Альянсу знаходяться на рівні, який здатен забезпечити належне існування особистості із урахуванням необхідних потреб соціально-культурного розвитку.

3. На підставі проведеного дослідження з'ясовано, що на законодавчому рівні замість визначення «соціальний захист» доцільно було б ввести термін «соціальні компенсації військовослужбовців Збройних Сил України», (лат. «kompensatio» – винагорода, що відшкодовує громадянину додаткові

матеріальні та інші витрати, які він вимушений зазнавати у зв'язку з виконанням певного характеру обов'язків). Тому назва закону про основні норми соціального забезпечення військовослужбовців може бути сформульована, як «Про державні соціальні компенсації та гарантії військовослужбовцям Збройних Сил України».

4. Аналіз вітчизняної нормативно – правової бази свідчить, що на сьогодні відсутнє законодавче визначення терміна «пільги» в усіх нормативних актах стосовно соціального забезпечення військовослужбовців. Тому необхідно внести зміни в базовий закон про соціальну сферу збройних сил (на даний час це Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовці та членів їх сімей»). У загальних положеннях пропонованого нормативного документа визначення терміна «пільги» може мати такий вигляд: «пільги – це переважні права, особливі законодавчі норми військовослужбовців, які надаються їм державою за виконання обов'язків військової служби». При цьому у законі, що встановлює основи соціального забезпечення військовослужбовців, мають бути чітко визначені з нормативного боку види соціальних гарантій і що саме є компенсації, а що пільги. При цьому їх види повинні бути відокремлені та обґрунтовані.

5. В результаті дослідження з'ясовано, що пільги мають надаватися передусім для стимулювання морального чиннику важливості для держави та її громадян обов'язків військової служби, позитивним чином відокремлювати військовослужбовця від так званого «пересічного громадянина». Тому пільги можуть поширюватися на деякі види послуг, матеріальні знижки, як своєрідна подяка держави за їх колишні заслуги, насамперед для колишніх військовослужбовців, які перебувають на пенсії (ветерани, учасники війни, інваліди, ветерани військової служби, учасники бойових дій, військові пенсіонери). Для особового складу Збройних Сил України пільги повинні надаватися у галузі освіти, медичного обслуговування та житлового забезпечення.

6. Пропонується у законодавство про соціальні гарантії військовослужбовців внести зміни щодо встановлення додаткових морально-психологічних чинників стимуляції особливого характеру військової служби. Це можуть бути певні види державних нагород, запровадження почесних звань, обов'язкового нагородження дійсно цінними подарунками при звільненні з військової служби, інших видів державного заохочення за досягнення особливих успіхів у службовій діяльності. У Збройних Силах України, зокрема у вищих військових навчальних закладах, відсутній комплексний підхід до викладання, пропагування та роз'яснення сутності законодавчого забезпечення питань соціального захисту військовослужбовців. Тому є доцільним започаткувати спеціальний курс викладання соціального забезпечення військовослужбовців, видання спеціальної літератури, укладеної разом з соціальними працівниками, правознавцями, ученими та військовими фахівцями в даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Конституція України 28 черв. 1996 р. : зі змінами згідно закону України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20.12.1991 р., № 20II-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
3. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» // Голос України. – 1992. – 10 січня.
4. Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : закон України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р., № 20II-XII // Законодавство України з питань військової сфери : зб. законів та ін.. нормативно-правових актів. – К. : Азимут-Україна. – 2003. – 1008 с.
6. Про Збройні Сили України : закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – С. 108.
7. Про оборону України : закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – С. 106.
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 20II-XII із змінами, внесеними згідно із Законом України від 3 листопада 2006 р. № 328-V// Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 51. – С. 519.
9. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 № 168. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>.

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2121. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту осіб рядового і начальницького складу та умов проходження служби цивільного захисту : Закон України від 08 лип. 2022 р. № 2379-IX. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-20#Text>.

12. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України з питань грошового забезпечення військовослужбовців Національної гвардії України та деяких інших осіб : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 груд. 2021 р. № 995 : зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 лют. 2022 р. № 141/37477. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-22#Text>.

13. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо соціального захисту членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 трав. 2022 № 605. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2022-%D0%BF#Text>.

14. Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо вдосконалення порядку комплектування і соціального забезпечення Сил територіальної оборони Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад : Закон України від 01 квіт. 2022 р. № 2170. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2170-20#Text>.

15. Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» щодо пенсій в разі втрати годувальника : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2146. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2146-20#Text>.

16. Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги : Закон України від 29 лип. 2022 р. № 2489. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-20#Text>.

17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, виплаченої на користь членів сімей поранених та загиблих учасників бойових дій під час участі у відсічі збройній агресії та забезпеченні національної безпеки України : Закон України від 15 верес. 2022 р. № 2516. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2516-20#Text>.

18. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування військовим збором грошового забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть безпосередню участь у бойових діях в умовах воєнного стану : Закон України від 19 черв. 2022 р. № 2308. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2308-20#Text>.

19. Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері і батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період : Закон України від 29 лип. 2022 р. № 2490-IX. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2490-20#Text>.

20. Про внесення зміни до норм харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серп. 2022 р. № 898. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2022-%D0%BF#Text>.

21. Про внесення зміни до Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : наказ Міноборони України від 01 квіт. 2022 р. № 98 : зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 05 квіт. 2022 р. № 382/37718. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-22#Text>.

22. Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя : Закон України від 29 лип. 2022 р. № 2488. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2488-20#Text>.

23. Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану : Закон України від 01 квіт. 2022 р. № 2171. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2171-20#Text>.

24. Про додаткові заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України : указ Президента України від 30 груд. 2021 р. № 688. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688/2021#Text>.

25. Алещенко В. І. Соціальна політика в Збройних Силах України: проблеми та шляхи їх розв'язання / В. І. Алещенко // Наука і оборона. – 2005. – № 2. – С. 38 – 44.

26. Аналітична доповідь до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.

27. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

28. Андрюшин О. Часу на експерименти з вихованням в армії не залишається / О. Андрюшин // Народна армія. – 2003. – 14 жовтня.

29. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальний захист / Н. Б. Болотіна Знання, 2010. – 107 с. – (Бібліотечка товариства «Знання». Серія «Юридична»; 2010. № 2 – 3).

30. Воєнна доктрина України : затв. Указом Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004 // Президентський вісник. – 2004. – № 14.

31. Держава і соціальний захист військовослужбовців: права і гарантії // Народна армія. – 1998. – 1 квітня.
32. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
33. Захистити трудові права демобілізованих учасників АТО. – 27.11.2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://dsvv.gov.ua/aktualni-pytannya/zahystyty-trudovi-prava-demobilizovanyh-uchasnykiv-ato.html>. – Назва з екрану.
34. Карпенко М. І. Система і повноваження органів, які здійснюють правову роботу у Збройних Силах України / М. І. Карпенко // Правова робота в Збройних Силах України : навч. посіб. / за заг. ред. В.І. Кириленка. – К. : РВЦ «Військовий інститут», 2010. – 408 с.
35. Концепція соціальної політики у Збройних силах України // Армія України. – 2001. – 26 травня.
36. Корольов С. С. Реформування Збройних Сил України: актуальні питання соціального захисту військовослужбовців служби за контрактом / С. С, Корольов // Війни ХХІ століття і оборонна політика держави : зб. матер. наук.-пр. конф. – К.: НАОУ, 2006. – Т. 2. – С. 215 – 223.
37. Корольов С. С. Соціальні проблеми військовослужбовців при переході Збройних Сил України на контрактну основу / С. С, Корольов // зб. матер. наук.-пр. конф. «Система морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил): сучасний стан та перспективи розвитку». – К. : НАОУ, 2005. – Т. 3. – С. 16 – 20.
38. Корольов С. С. Військово-соціальна діяльність Червоної Армії на кінцевому етапі Великої Вітчизняної війни / С. С, Корольов // Труды академії. – 2005. – № 64. – С. 273–276.
39. Корольов С. С. До питання ролі і місця пільг у системі соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України / С. С, Корольов // Труды академії. – 2006 – № 66. – С. 303–307.

40. Корольов С. С. Проблеми соціального захисту населення та його стан серед військовослужбовців на початковому етапі реформування Збройних Сил України / С. С, Корольов // Вісник Київського славістичного університету. – 2006. – № 27. – С. 77–83.

41. Корольов С. С. Соціальні гарантії військовослужбовців Збройних Сил України в період їх реформування як проблема правового врегулювання / С. С, Корольов // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2006. – № 2. – С. 189–195.

42. Корольов С. С. Створення та розвиток системи соціальних гарантій ветеранам війни (історичний аспект) / С. С, Корольов // Труди академії. – 2005. – № 63. – С. 244–249.

43. Марко І. І. Грошове забезпечення: тенденції і перспективи / І. І. Марко // Військо України. – 2003. – № 9 – 10. – С. 12 – 13.

44. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua//dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-planova-robota/osnovni-napryamy-diyalnosti.html>.

45. Мунтіян В. І. Економіка і оборонні витрати : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Варта, 1998. – 464 с.

46. Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : наказ Міністра оборони України від 11.06.2008 р. № 260. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0638-08>.

47. Нові горизонти захисту соціальних прав військовослужбовців // Народна армія. – 2001. – 21 квітня.

48. Основи законодавства України : підручник / В. І. Кириленко, А. М. Бережний, В. П. Базов [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Кириленка. – Вінниця : Нова книга. – 2002. – 616 с.

49. Основи законодавства України : підручник / за ред. А.Т. Балана. – Львів : Веселка, 2012. – 411 с.

50. Пасіка С.П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.07 / С. П. Пасіка. – Запоріжжя. – 2011. – 21 с.

51. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні / В. Й Пашинський // Право України. – 2005. – № 4. – С. 39 – 42.

52. Попов В. Соціальний захист і основні напрямки його здійснення у військовому середовищі / В. Попов, Н. Стукаліна // Армія України. – 1998. – 5 березня. – С. 4.

53. Посилення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей на період до 2010 року // Військо України. – 2003. – № 7. – С. 23.

54. Програма діяльності Уряду в сфері соціальної політики на 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169688&cat_id=10717. – Назва з екрану.

55. Сайнецький О. П. Зміст та особливості соціального забезпечення військовослужбовців як правового явища / О. П. Сайнецький // Митна справа. – 2013. – № 5 (89). – С. 204 – 209.

56. Сасько О. Держава і соціальний захист військовослужбовців О. Сасько // Армія України. – 1999. – 20 травня.

57. Собков В. Соціальний захист військовослужбовців – пріоритетний напрям діяльності держави / В. Собков// Народна армія. – 1999. – 20 грудня.

58. Стукаліна Н. Соціальний захист громадян, які перебувають на службі в Збройних силах України / Н. Стукалін // Армія України. – 1999. – 11 березня.

59. Ткачук Р. Соціальний захист – пріоритетний напрям державної політики / Р. Ткачук // Народна армія. – 1999. – 15 травня.

60. Чимишенко С. М. Бюджетний механізм фінансування особового складу Збройних Сил України : дис. ... к. е. н. : 08.00.08 / С. М. Чимишенко. – К., 2011. – 261 с.

61. Шишлюк М. О. Матеріальне забезпечення у зв'язку з необхідністю компенсації окремих видатків як додатковий вид соціального захисту

військовослужбовців / М. О. Шишлюк // Трудове законодавство : шляхи реформування. – 2013. – С. 281 – 283.

62. Щербінін О. М. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців: сучасний стан та перспективи / О. М. Щербінін // Право військової сфери. – 2007. – № 1. – С. 19 – 21.

63. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998 – 2004.

64. Greedy, John. State pensions in Britain. Cambridge. 1982. Vol. 232.

65. Hardy D. R. The future of social security // Social security bvll. Wash., 1987. – Vol. 50. – N 8. Pp. 5 – 71.

66. Social security reforms in Japan // Social security bvll. Wash., 1987. – Vol. 50. – N 8. Pp. 29 – 37.

67. Report of the Secretary of Defence Caspar W. Weinberger to the Congress on the FY. – 1984.Budget, FY 1987 and FY 1986 – 1990 Defence Programs. Wash., 1985.– 335 p.